



Kerk

M A G A Z I N E

Onafhankelijk facilitair vakblad voor kerken

“De kerk straalt weer!” Martinikerk Groningen in het volle licht

Allemaniskerk van Oudkarspel: de eerste gasloze monumentale kerk • Totaalrenovatie van Rehobôth in Hollandscheveld / Renkum/Heelsum: misbaksels en burned wood • Rooms-katholiek Delft: de Adelbert wordt verbouwd en aangepast • Grote Kerk Apeldoorn: beeldschermen en zuilluidsprekers • Renovatie glas-in-lood Utrechtse Singelkerk • Gereformeerde Gemeente Kesteren bouwt een nieuwe kerk • Donatus bereikt mijlpaal • Overname Kerkdienstgemist door Donkey Mobile • Kerkinterieur op de schop, kerkinrichting na de Reformatie • Middelburg: brand in de Lange Jan, of toch niet • Verbouw en nieuwbouwnieuws van Arnhem tot Zeewolde

Stream uw kerkdienst of viering

Eenvoudig de kerkdienst of viering meebeleven

Benieuwd naar de mogelijkheden?

Neem contact met ons op!

Mail naar info@kerkomroep.nl of bel 0182-750520.



Kerkomroep.nl

4

Martinikerk Groningen in het volle licht

De verlichting in de Groningse Martinikerk was hard aan vervanging en uitbreiding toe. Deze zomer ging Schaapsound er drie weken aan de slag. “De kerk straalt weer!”



Allemankerk, Oudkarspel 13

Vanaf deze zomer zorgen aardwarmte en zonne-energie voor een aangename temperatuur in de Allemankerk in Oudkarspel, de eerste monumentale kerk in Nederland zonder gas.



Hollandscheveld 19

Na een totaalrenovatie werd kerkgebouw Rehobôth in Hollandscheveld op 21 juni dit jaar opnieuw in gebruik genomen. Dankzij geld uit de subsidieregeling DUMAVA.



Renkum/Heelsum 23

In Renkum/Heelsum sloten twee hervormde kerken hun deuren. De gereformeerde kerk werd verbouwd en vernieuwd. Nu voelt iedereen zich thuis in De Bron.



Rooms-katholiek Delft 29

De Ursulaparochie in Delft behoudt twee van haar vier kerkgebouwen: de Adelbertkerk uit 1967 en de Maria van Jessekerk uit 1880. De Adelbert wordt verbouwd en aangepast.



Grote Kerk Apeldoorn 34

Kerkgangers en concertbezoekers profiteren van de nieuwe installaties voor beeld en geluid in de monumentale Grote Kerk in Apeldoorn, uitgevoerd door Backstage AV.



Singelkerk glas-in-lood 39

De glas-in-lood ramen van de Utrechtse Singelkerk waren toe aan een grondige opknapbeurt. Atelier Domstad renoveerde alle ramen, de kerkdiensten gingen intussen gewoon door.



Jaargang 16 – nr. 4 December 2025

Kerkmagazine verschijnt viermaal per jaar en wordt verspreid onder kerkrentmeesters, koster, beheerders etc. in alle kerken in Nederland.

Eindredactie Kees Posthumus

Medewerkers in dit nummer

Annelies Buit, Martin van der Hoek, Bastiaan van Soest, Korstiaan van Vliet, Dick Vos.

Uitgever Marco van de Wetering

Foto voorzijde

De Martinikerk.

Foto: Martinikerk Groningen

Advertentie exploitatie

ER-Communicatie

Ed Rothuis

T +31 (0)6 270 288 77

E info@er-communicatie.nl

I www.er-communicatie.com

Vormgeving

Origin Marketing

Klaas van de Ketterij

E info@originmarketing.nl

I www.originmarketing.nl

Uitgever

Helderblauw BV

Postbus 209

3770 AE Barneveld

T 0342 712 512

E kerkmagazine@helderblauw.nl

I www.kerkmagazine.nl

KvK 08178996

BTW nr: 8197.23.393.B01

Adreswijziging

Wilt u een adreswijziging

van uw kerk doorgeven?

Ga dan naar

[www.helderblauw.nl/](http://www.helderblauw.nl/adreswijziging-kerken)

[adreswijziging-kerken](http://www.helderblauw.nl/adreswijziging-kerken)

Niets uit deze uitgave mag worden vervoelvoudigd en/of openbaar worden gemaakt door middel van druk, fotokopie, digitaal of op welke wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de uitgever.

© 2025 – Helderblauw, Barneveld

Kerk
MAGAZINE

De Martinikerk straalt weer

De verlichting in de Groningse Martinikerk was hard aan vervanging en uitbreiding toe. Deze zomer ging Schaapsound er drie weken aan de slag. Met succes: “De kerk straalt weer!”

Tekst: **Kees Posthumus** | Beeld: **Schaapsound**

Kerkmagazine spreekt met directeur Betty Knigge en Klaasjan Schaap van Schaapsound. Over het nieuwe licht én over de exploitatie van de kerk door de Stichting Martinikerk.

Scenario's

De rondleiding door de kerk begint als Betty Knigge een klassiek houten luikje in de muur opent. Daarachter: een display, met bijna dertig mogelijke scenario's voor de verlichting in de kerk, te activeren met één druk op de knop. Voor de toeristische openstelling, voor concerten, voor de eredienst of de gewelven in paars licht. Tijdens de schoonmaak baadt de kerk in stevig werklicht.

Knigge: “Wij zijn bijzonder blij met de nieuwe lichtinstallatie, de kerk straalt weer. Het was een grote investering, maar het moest echt. De verlichting viel steeds meer uit en voldeed niet meer aan onze eisen. Het was veel te donker in de kerk. Voor ons vormt verhuur de belangrijkste bron van inkomsten. Dat wordt lastig als de kerk niet goed meer verlicht kan worden.

Het was puzzelen wanneer het werk uitgevoerd kon worden. Wij kwamen uit op een periode van drie weken in de zomer. Dan zijn er weliswaar geen verhuringen, maar wel veel toeristen. Het was een kwestie van manoeuvreren, met afzettingen, linten en hoogwerkers, maar het is gelukt!”

“

Drie weken, drie ZZP-ers, drie hoogwerkers.

Hoogwerkers

Schaap: “In basisverlichting vervangen wij de oude halogeenverlichting door LED-verlichting, daarnaast brachten wij extra mogelijkheden aan. De grootste uitdaging was om het werk uit te voeren tijdens de bouwvak, een ►



Martinikerk

Secco's in het koor

tijd waarin je geen installateurs kunt krijgen.

Wij vonden drie capabele ZZP-ers, één waar we vaker mee samenwerken en twee uit de stad Groningen. Zonder hen hadden we het niet gered. Met drie hoogwerkers hebben ze in drie weken bijna driehonderd armaturen gemonteerd en afgesteld.”

De opdracht aan Schaapsound was: meer functionaliteit, met bestaande bekabeling, voor een beperkt budget. Knigge: “De kosten van dit project bedroegen € 110.000,--. Voor de financiering klopte ik aan bij private fondsen in de provincie. Zij zien het belang van onze locatie voor de plaatselijke cultuur, professioneel en amateurs. Zij beseffen dat wij daarvoor

onze zaken goed op orde moeten hebben. Ook de Maatschappij van Welstand heeft meebetaald, omdat wij een belangrijk gebouw zijn voor de Protestantse Gemeente Groningen.”

“

Martinibijtjes, ons bijenvolk op het dak

Crowdfunding

“Daarnaast koos ik voor crowdfunding om de bestaande betrokkenheid bij de kerk te vergroten. Tegenover een gift

stond een tegenprestatie, afhankelijk van de hoogte van de donatie. Bijvoorbeeld: een Martinipakketje, met honing van de Martinibijtjes, ons bijenvolk op het dak. Mensen konden met een privé-rondleiding door het orgel of over de gewelven, met een mini-bistrosetje voor een glaasje champagne. Op de avond ‘terug naar de middeleeuwen’, speelden wij verkleed in pijen over het zoekraken van de relikwie van Johannes de Doper. Stadsbeiaardier Maurits Bunt speelde op verzoek je favoriete liedje. Je kon meedoen aan een workshop klokkenluiden, verzorgd door het klokkenluidersgilde. Er was een licht- en muziekshow, voor donateurs en betrokkenen.



Als ik de dag begin, loop ik eerst even door de kerk. Het is magisch: een stille, lege kerk in het ochtendlicht. Ik vroeg Vermaat Catering om een ontbijt te verzorgen, zodat mensen hier 's ochtends anderhalf uur van konden genieten. Lekker broodjes, champagne erbij.”

De opbrengst van de crowdfunding was € 25.000,--.

Schilderijen

Een belangrijk onderdeel van het nieuwe lichtplan was de verlichting van de schilderijen van Egbert Modderman. Zij tonen de zeven werken van barmhartigheid en hangen in de kooromgang, die voorheen erg donker was. Dat deed geen recht aan de schilderijen.

Schaap: “Hoog op de tegenoverliggende pilaren zaten stroompunten. Daar sloten wij speciale dimbare LED-spotjes op aan, met een zoomlens. Soms zit er wel tien meter tussen lichtpunt en schilderij. Met een zoomlens kun je de lichtbundel precies zo afstellen, dat het licht alleen op het schilderij valt. Musea werken al jaren met deze techniek. Elk schilderij wordt belicht met twee spots, van links en rechts, in een ellipsvormige lichtbundel. De muur erachter blijft donker en de kans op schaduw en reflecties is minimaal.”

Alleen al de schilderijen van Egbert Modderman zijn een reden voor een bezoek aan de Martinikerk. Het zijn levensgrote, indrukwekkende afbeeldingen van de zeven werken van barmhartigheid, aangevuld met een achtste: zorg voor de schepping. Moddermans betrokkenheid met de Martinikerk begon toe hij de kerk wilde huren en in ruil daarvoor een portret

schilde van Sint Maarten, naar wie de kerk vernoemd is.

Sint Maarten

De Stichting Martinikerk Groningen heeft de kerk in erfpacht van de eigenaar, de Protestantse Gemeente Groningen, die de kerk terug huurt voor de zondagse eredienst.

Knigge: “Elk jaar op 11 november om 11.11 uur 's ochtends wordt de erfpacht voor een jaar verlengd. Wij betalen een euro aan de protestantse gemeente, die zij direct weer teruggeven: onze eerste inkomsten. 11 november is de naamdag van Sint Maarten.

De Stichting is verantwoordelijk voor het wind- en waterdicht houden van de kerk, de instandhouding van het gebouw. Er is altijd een zekere spanning tussen kerkelijk gebruik en zakelijke exploitatie. Feit is dat wij, door knetterhard zakelijk de kerk te verhuren, het mogelijk maken dat de gemeente hier haar kerkdiensten kan houden.

Hier gaat het prima. Er zijn altijd wel dingetjes: dat het op maandagochtend niet goed opgeruimd is. Aan de andere kant: dat kan bij ons ook weleens gebeuren, na een grote verhuur op zaterdagavond. Daar moet je niet te moeilijk over doen.”

Verhuur moet passen bij het religieuze en monumentale karakter van het pand. Geen houseparty's, geen studentenfeesten. Knigge: “Het is niet zo dat er niets mag. Voorgaande jaren hadden we hier het Bierfestival. Daar zijn we mee gestopt, niet omdat we het niet wilden, maar omdat het te groot van opzet werd. Daarnaast bleef alleen de tijd 01.00 en 08.00 uur over om de kerk op te ruimen en klaar te maken voor de kerkdienst.

De Stichting verzorgt ook de verhuur van

de Lutherse Kerk en de Nieuwe Kerk. Daar zijn de kerkelijke gemeenten ook doordeweeks actief en is er wat meer discussie over het gebruik. Bij de Stichting Martinikerk werken vier mensen. Voor de evenementen worden studenten ingehuurd, de stoelenjongens. Al vierentwintig jaar is Jan Haak beheerder van de kerk, hij kent elk hoekje.

Draadloos

Wie de kerk huurt, kan de gewelven in elke gewenste kleur aanlichten, om de juiste sfeer te creëren.

Schaap: “In het hoge koor lichtten wij de secco's op het plafond van het hoge koor uit. Secco's zijn schilderijen op een droge kalklaag, bij een fresco wordt geschilderd op een natte kalklaag. Voor het aansturen van verlichting, dimmen, in groepjes of zelfs per armatuur en ook nog in kleur, heb je stuurkabels nodig. Maar in een monumentaal gebouw zoals de Martinikerk kun je geen nieuwe bekabeling aanleggen. Het moest met bestaande stroombekabeling. Daarom gebruiken we een draadloos protocol, Casambi. Dat geeft veel nieuwe mogelijkheden. Hiermee worden de bijna driehonderd armaturen in de kerk draadloos aangestuurd. De armaturen zijn uitgevoerd in zwart, een neutrale contrastkleur die niet groezelig wordt. Wij namen ook de koperen kroonluchters mee in het lichtplan, met een draadloos bestuurd



De schilderijen van Egbert Modderman



Display voor de verlichting





Hét centrum van kerkelijk beheer en bestuur

Met nog grotere beursvloer en veel nieuwe onderwerpen in het programma!

Gratis entreebewijs
Regel snel uw gratis entreebewijs via onze website met code KB26KM!

Noteer alvast de data in uw agenda!
20 - 21 maart 2026 - Expo Houten



Gemak en een relevante plek zijn, dat is wat de Kerkenbeurs al 17 jaar biedt. Kerkenbeurs Nederland is bij uitstek de plek waar kerkrentmeesters, beheerders, bestuurders en allerlei leden van kerkelijke commissies en werkgroepen worden ondersteund bij hun werk.

Wensen en eisen rond het kerkgebouw en bestuur veranderen. De exposanten op de Kerkenbeurs begrijpen dat en weten optimaal mee te bewegen.

- > Voor monumentale kerken tot splinternieuwe kerken
- > Alle denominaties
- > Ca. 90 bedrijven, organisaties en adviseurs
- > Ruim 40 workshops en presentaties over actuele thema's
- > Ruim 1.600 'collega's' uit heel het land



dimmer, onderdeel van de scenario's." 's Avonds worden de glas-in-loodramen aan de noord- en zuidzijde van de kerk van binnenuit sfeervol aangelicht. Begin oktober werd de buitenverlichting van de toren opgeleverd, met armaturen van CLS-LED, geïnstalleerd door een Gronings bedrijf.

Kerken kennen Schaapsound vooral van beeld en geluid. Hoe nieuw is de lichtdivisie?
Schaap: "Wij werken al langer met licht, aanvankelijk vooral op het podium of liturgisch centrum, om de camera's goed licht te geven en een goede sfeer te creëren. Wij werken samen met CLS-LED, een Nederlandse fabrikant van LED-verlichting. Voor gebruik van hun producten in kerken zijn wij de aangewezen partner."



“

Dit is jouw Martinikerk!

Candlelight

De kerk wordt voor allerlei doeleinden verhuurd, passend bij het karakter van de kerk. Ook uitvaarten?
Knigge: "Zelden, onder andere door de beperkte parkeermogelijkheden en andere praktische problemen. Mocht er een vraag komen, dan moet het passen binnen het verhuur. Je kunt moeilijk een congres inboeken en twee dagen van te voren afzeggen. Wij zijn een trouwlocatie met jaarlijks tussen vijftien en twintig huwelijken.
We hebben hier congressen, symposia, ontvangsten. Het grootste aandeel in het gebruik zijn concerten. Wij zijn een belangrijk cultuurpodium. Zo zijn hier regelmatig Candlelightconcerten, met 1000 LED-lichtjes en toegankelijke klassieke muziek. Dit genereert inkomsten en het trekt ander publiek dan de doorsnee klassieke concerten. Mijn streven is zoveel mogelijk

verschillende groepen en leeftijden hier binnen krijgen. Ik wil commitment kweken bij noorderlingen en stadgers: dit is jouw Martinikerk! Hier ontstond Groningen, dit is een van de belangrijkste cultuurhistorische locaties in het noorden."
Natuurlijk heeft Schaapsound een scenario voor het licht bij concerten. Schaap: "Wij hebben het orgel opnieuw en mooi uitgelicht. Voor het orgel kunnen koor en orkest staan. Daarboven schijnen downlights, die als groepje alleen het orkest uitlichten, zodat zangers en musici hun bladmuziek goed kunnen lezen, terwijl de rest van de zaal donker is."

Toeristen betalen € 2.— entree, dat is niet veel.

Knigge: "Klopt. Aan de ene kant vind ik dat de kerk gratis toegankelijk moet zijn: binnen even tot rust komen in een woelige, onzekere wereld, kaarsje branden. Aan de andere kant: wij hebben inkomsten nodig om de kerk als gebouw overeind te houden, wij zijn een attractie. Praktisch zorgt het ervoor dat je niet iedereen binnen

krijgt. Achter de kerk is er soms sprake van overlastgevers, als zij zomaar de kerk kunnen binnenwandelen, moet ik andere vrijwilligers of meer beveiligers bij de deur hebben. We manoeuvreren tussen deze twee kanten in.”

Jaarlijks komen er tussen de 15.000 en 20.000 toeristische bezoekers. Inclusief verhuringen en kerkdiensten zijn het er tussen de 75.000 en 100.000 bezoekers.

Een soort ziel

“Ik kom uit de Gereformeerde Kerk Vrijgemaakt, nu de Nederlandse Gereformeerde Kerken. Ik begrijp de taal van de kerk en ik zie het belang ervan. Mijn doel is de kerk blijvend als kerk te laten zien. Zeker in deze tijd onrustige tijd geeft dat een extra dimensie. Wij zijn zoveel meer dan zomaar een evenementenlocatie, wij zijn een kerk. Ik zou het heel treurig als deze kerk geen kerk meer is. Bijzonder is dat ik dat terugkrijg van externe, niet-christelijke gebruikers. Het geeft meerwaarde en maakt het nog meer bijzonder om hier te zijn. Wat dat is? Een soort ziel.”

FC Groningen

Schaap: “Eind augustus waren we bezig de spots te richten. Het schemerde al in de kerk, het werk moest klaar voordat het donker was. Het was mooi om te zien dat de bestuursleden geëmotioneerd waren. Licht doet wat met en voor een gebouw én met mensen, het raakt het gevoel.”

Op verzoek van het bestuur kan zelfs de vlag van de stad Groningen of de provinciale vlag op het gewelf geprojecteerd worden. Schaap: “Wij merkten dat de Martinikerk een monument is dat elke Groninger in zijn hart draagt. Het is, naast een kerkelijk monument, zeker een Gronings monument.”



Toren en kerk

In 1798 bepaalde Napoleon dat alle bestaande Nederlandse kerktorens eigendom van de staat werden, met een militaire functie als uitkijkpost.

Sinds dat jaar zijn de Martinikerk en de Martinitoren, liefkozend d’Olle Grieze genoemd, gescheiden. Knigge: “Het liefst zouden wij de ingang aan de Grote Markt onder de toren gebruiken voor toeristen en speciale gelegenheden. Dat klinkt eenvoudig, maar het blijkt in de praktijk behoorlijk ingewikkeld. De ruimte is beperkt, terwijl er voorzieningen als kaartverkoop moeten zijn. Het zijn twee smalle deuren, met daarna de ingang tot de toren. Die kan beklommen worden, maar er mogen maximaal 70 mensen op. Hoe doe je dat? Een paar jaar geleden waren we bijna zover, totdat er door de Veiligheidsregio een stokje voor gestoken werd: niet veilig genoeg.

Nu werken we aan nieuwe plannen. Het is voor ons gunstig om mee te liften op de bekendheid van de toren. Deze zomer probeerden we het uit. Met extra personeel vanwege de veiligheid waren we gezamenlijk open. Er kwamen drie tot vier keer zoveel bezoekers!”

Wel diners

“Diners zijn prachtige evenementen. De vraag komt meestal van grote, betrouwbare cateringbedrijven die een bijzondere locatie zoeken voor een groot diner. De kerk staat vol met mooi gedekte tafels en stoelen eromheen. De kapel wordt een tijdelijke keuken. In 2023 was hier het congres van de Vereniging Nederlandse Gemeenten gehouden, met een diner voor 800 gasten.”

Geen beurzen

“Beurzen leggen te veel druk op het gebouw. Bovendien staat de kerk midden in het centrum, in een zero-emissie-zone met venstertijden, waar vrachtverkeer alleen tussen vijf uur en twaalf uur ’s ochtends het centrum in mag. Onhandig als je veel spullen binnen moet brengen.

Wij hebben een culturele jaarontheffing voor bijvoorbeeld orkesten. Laatst kwam het London Philharmonic Orchestra hier spelen, met een vrachtwagen vol instrumenten uit Engeland.”

Spoor van licht

“Elke maand op een donderdagavond vindt hier het ‘spoor van licht’ plaats, georganiseerd door de gezamenlijke kerken in de stad. Ik kan denken: jammer, nu lopen we op de belangrijke donderdagavond een verhuring mis! Dat is te kort door de bocht. Ook dit toont de kerk als kerk, een plek waar mensen tot rust en bezinning kunnen komen. Ook dat behoort tot onze verantwoordelijkheid als Martinikerk. Je kunt niet altijd puur zakelijk redeneren. Prachtig om te zien, mensen vol aandacht en concentratie in een door kaarsen verlichte kerk. ”

Lichtinstallatie: www.schaapsound.nl
Gemeente:<https://wijkgemeente-martinikerk.nl>
Stichting: www.martinikerk.nl



MAHR
Heizung
Klimatechnik
seit 1841

Kerkverwarming

Aangepaste Techniek voor u kerk

iStock.com/shapecharge, iStock.com/jotilly

- _ individuele oplossingen voor verwarmings en klimaat techniek
- _ duurzame concepten gecombineerd met en laag mogelijk behoefte aan energy
- _ eigen productie op maatwerk en service uit een hand
- _ bijzonder Know-How van klimaat controle en verwarming van kerken
- _ **MAHR-Actherm®** – eigen regeltechniek voor individuele oplossingen.
- _ vrijblijvend en competent advies door onze medewerkers in heel Europa

 nederlandstalig  www.kerkverwarming-mahr.nl
 +49 171 3044 790  info@mahr-heizung.de



SCHIPPERS
gevelwerken
erfgoed in restauratie

De Stapeling 10
8447GN HEERENVEEN
06-42253466
info@stucsteen.nl
www.schippersgevel.nl

Allemaniskerk haalt warmte uit de aarde

Vanaf deze zomer zorgen aardwarmte en zonne-energie voor een aangename temperatuur in de Allemaniskerk in Oudkarspel. Het is daarmee één van de eerste gasloze monumentale kerken in Nederland.

Tekst: **Kees Posthumus** | Beeld: Allemaniskerk, Kerkmagazine

Het klinkt misschien simpel: verwarmen met aardwarmte en zonne-energie. Dat is het niet. Er gaat een wereld van geavanceerde techniek achter schuil. Het belangrijkste deel van de installatie zie je niet. In de Noord-Hollandse bodem naast de kerk werden 6 gaten geboord, elk 250 meter diep. In elk gat zitten twee lussen leiding van 500 meter lang. De gezamenlijke lengte van die ondergrondse leidingen is dus 6 kilometer.

Grout

De gaten worden dichtgestort met grout, een mengsel van cement en water met hulpstoffen. Grout zorgt ervoor dat de verschillende aardlagen van elkaar gescheiden blijven. In het water in de slangen zit glycol, antivries, dat naar beneden wordt gepompt, waar aardwarmte het verwarmt tot 12, 13 graden. Daarna wordt het naar boven gepompt en vervoerd naar

een warmtepomp, die het water in een ander systeem op een hogere temperatuur brengt, tot 45 graden. In vloerverwarming en convectoren verwarmt dit water de kerk en het Allemanshuis. De warmtepompen draaien op de energie die zestig zonnepanelen op het zuidelijke dak van de kerk opwekken. Het koude water wordt weer omlaag gepompt, waarna het proces opnieuw begint. Een warmtepomp thuis haalt warmte uit de lucht, zelfs uit koude lucht. In dit systeem haalt de warmtepomp warmte uit de aarde. Groot voordeel: de aarde is zomer en winter altijd even warm. Een vuistregel is dat de aarde per honderd meter diepte 3 graden warmer wordt. Tot zover in kort bestek de werking van het systeem.

Zes jaar

De vier mannen om de tafel in het naast de kerk gelegen Allemanshuis



weten er intussen alles van. Zij, en de installateurs die aan het project werkten, maakten deze unieke verduurzamingsslag voor de monumentale kerk mogelijk. Het zijn drie leden van de werkgroep uit de Protestantse Gemeente Langedijk-Noord, die het project initieerden en begeleidden: Piet Glas, Willem Gootjes en kerkrentmeester Ate van der Zaag. Met eerbied wordt de naam van Henk ten Kley genoemd, die tijdens het project overleed. Ook aangeschoven is Pieter de Kruijf, directeur van KlimaatConcept, het bedrijf dat de nieuwe installatie ontwierp en plaatste. Het verhaal begint zes jaar geleden als de Allemaniskerk, een Groene Kerk, contact zoekt met KlimaatConcept. Kerkrentmeester Van der Zaag: "Wij isoleerden al eerder het dak met isolatiedekens, maar de kwestie van de verwarming bleef sudderen. ➤



Breng uw kerk tot leven met onze audiovisuele oplossingen! Beeld, licht en geluid met een simpele bediening vanaf uw tablet.

www.rientsfaber.nl

RIENTS FABER
LICHT • GELUID • BEELD



LAKERVELD
Ingenieurs & Architecten

KLAAR VOOR DE TOEKOMST

- Restauratie
- Renovatie
- Herbestemming
- Verduurzaming
- Vastgoed onderhoud

LAKERVELD.NL



Van links naar rechts: Piet Glas, Willem Gootjes, Ate van der Zaag en Pieter de Kruijf



Ventilatorconvectoren



Rechts op de gevel: de vrouwenklokjes

Op zeker moment explodeerde de gasprijs. Dat gaf een impuls aan onze plannen om zonder gas te verwarmen”.

Een advertentie leidde naar KlimaatConcept, bekend van *Kerkmagazine* en de Kerkenbeurs.

Lange termijn

De Kruijf: “Wij werken veel in de vrije sector woningbouw en bedrijfspanden. Dit is de eerste monumentale kerk waarvoor we een verduurzamingsslag van deze omvang ontwierpen en uitvoerden. Het traject vroeg veel tijd, we moesten zes jaar geduld hebben. De trajecten met vergunningen, overheden en besturen zijn lang. Gelukkig had deze kerk de lange-termijnvisie die nodig is voor projecten zoals deze. De gebruikskosten zijn laag, aanschaf en installatie vragen een grote investering.”

Dat geld was er, de gemeente is bepaald niet armlastig. De kerk bezit landerijen, die worden verpacht. Eenvijfde van de kosten kwam uit de DUMAVA-regeling, een subsidie voor duurzaam maatschappelijk vastgoed. In artikelen in het kerkblad Samen Kerk en tijdens een gemeenteavond presenteerde de werkgroep de ingrijpende plannen. De gemeenteleden waren enthousiast, al begreep misschien niet iedereen de techniek achter het nieuwe systeem.

De grond in

In theorie is elk gebouw te verwarmen met bodemenergie, zegt De Kruijf, soms zijn de investeringen te hoog om het rendabel te kunnen maken.

“Het begint met metingen: hoeveel warmte heb je nodig, wat is daarvoor nodig en is dat rendabel te realiseren? Het bijzondere aan deze kerk is dat er na de brand in 1969 bij de herbouw al voor een deel vloerverwarming was aangelegd. Dat was begin jaren zeventig beslist niet gebruikelijk. Deze installatie, gemaakt van stalen buis, werd getest en bleek nog in goede staat.

Ik vergelijk de werking van een warmtepomp graag met een lift. De warmte uit de bodem is gratis. De lift gaat naar beneden, warmte uit de bodem vloeit er in, deuren dicht. De lift gaat naar de eerste verdieping, de deuren gaan open, de warmte stroomt er uit de verwarming in. Het enige dat je nodig hebt, is stroom om de lift op en neer te laten gaan. Het rendement is het hoogste als de temperatuur van de bron zo hoog mogelijk is en die van het cv-water die de warmte afgeeft, zo laag mogelijk. Precies daar komt de vloerverwarming in beeld: daar kun je met 25, 30 graden al heel veel doen. Wanneer je de kerk daarmee op een basistemperatuur van 15 graden houdt, haal je 80 tot 85 procent van de benodigde warmte gratis

uit de bodem. Ook als je tijdelijk, bijvoorbeeld voor de kerkdienst, een hogere temperatuur wilt bereiken, blijft het rendement hoog.” Voor het tijdelijk snel opwarmen van de kerk werden ventilatorconvectoren aangebracht. Dat zijn een radiatoren met een ingebouwde ventilator, die ook bij een lagere temperatuur veel warmte af geven. Conventionele radiatoren hebben daarvoor minimaal 70 graden nodig.

“

Zestig zonnepanelen op het zuidelijke dak

Putten slaan

Keurig teruggelegde bestrating zorgt ervoor dat je nu niets meer ziet van de bouwput die half mei ontstond, bij het slaan van de 250 meter diepe putten. Het bedrijf Eco-Well uit Warmenhuizen voerde dit werk uit. Er mag tot 500 diepte geboord worden, daarna vallen de werkzaamheden onder de mijnbouwwet.



Verzamelput van de leidingen

Waar precies geboord ging worden, bleef lang een punt van discussie. Gootjes: “De kerk staat dicht bij en deels zelfs op de waterkering rond de polder. Het vormt deel van de waterkering. Het waterschap had bezwaar tegen het boren van gaten zo dicht daarbij. Het vinden van een goede plek op eigen grond kostte tijd, moeite, lobbywerk, praten en nog eens praten. Uiteindelijk kwam het goed.” De geboorde putten liggen voor en aan de noordzijde van de kerk, op eigen terrein. Aan de zuidzijde lopen de leidingen naar een verzamelput en daarna het Allemanshuis in, naar de warmtepompen.

Warmtepompen

Buiten lukt het de mannen met een schroevendraaier en mankracht de deksel van de verzamelput los en open te maken. Zelfs onder de grond ziet het er netjes uit: de leidingen die met het warme water uit de grond komen, de leidingen die het Allemanshuis in lopen, netjes genummerd, voorzien van afleesbare metertjes.

In het Allemanshuis staan in een vergaderkamer op de eerste verdieping drie samenwerkende warmtepompen die de warmte uit het aardwater halen en verder opwarmen. Drie verschillende warmwaterstromen verlaten de warmtepompen en voorzien zo vloerverwarming, convectoren en Allemanshuis elk van water met de meest geschikte temperatuur. Een vierde apparaat vormt de buffer, die voorziet in een rustig installatiegedrag bij een kleine warmtebehoefte. Als extra voorziening wordt vacuümtechniek toegepast om een optimale cv-waterkwaliteit

te realiseren. Dit om te voorkomen dat de stalen buizen in de vloer van de kerkzaal door corrosie worden aangetast.

De Kruijf: “De installaties voor bodemenergie moeten aan strenge eisen voldoen en mogen alleen ontworpen en gemaakt worden door BRL 6000-21 gecertificeerde bedrijven. Dat is wettelijk zo geregeld. Wij mogen daardoor, en dat is bijzonder voor een relatief klein installatiebedrijf, zelfstandig bodemenergie installaties ontwerpen, aanleggen en onderhouden.”

Slim omgaan met energie

Een overdekte gang leidt van het Allemanshuis naar de kerk, langs de meterkast. Die werd vernieuwd door het bedrijf Makx. Dat was noodzakelijk om de stroom van de zonnepanelen en naar de warmtepompen veilig te kunnen afhandelen en voor te bereiden op het inzetten van accu’s. Ook dynamische energietarieven worden benut, de warmtepompen staan automatisch uit wanneer de stroom op zijn duur is. Ze draaien extra wanneer er gratis zonnestroom beschikbaar is.

Convectoren

De kerkzaal is indrukwekkend ruim en hoog. Het licht valt er prachtig

door de glas-in-loodramen op het verhoogde koor. Aan de muren op het koor hangen convectoren, radiatoren met ingebouwde ventilatoren die de warme lucht de kerk in brengen. De oude radiatoren werden weggehaald, op het bestaande leidingwerk konden de nieuwe convectoren worden aangesloten.

Glas: “Er is voor gekozen om de convectoren op een minimale stand mee te laten draaien met de vloerverwarming. Als de kerk opgewarmd moet worden, bijvoorbeeld voor een kerkdienst, gaat de vloerverwarming uit. Dan draaien alleen de convectoren. De watertemperatuur gaat dan omhoog, de ventilatoren gaan draaien en de kerk wordt snel warmer.” Nieuwe gebouwen kunnen gemakkelijker met aardwarmte worden verwarmd. Uit oude, monumentale kerken lekt veel warmte weg door muren en ramen. Oudkarspel toont aan dat het wel degelijk kan, als je wilt én het geld hebt om te investeren.

CV-ketels

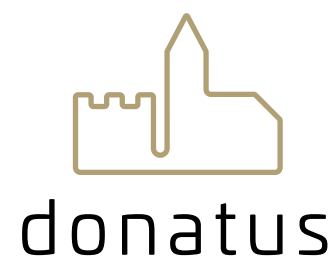
De drie bestaande gasgestookte CV-ketels: voor de vloerverwarming in de kerk, de radiatoren in de kerk en de verwarming in het Allemanshuis, waren na 20 jaar aan vervanging toe. ➤



Hoe verzeker je de viering van het samenkomen?



Elke kerk heeft een unieke betekenis. Stille en reflectie gaan er hand in hand met vreugde en vieren. Zo'n plek waar de ziel thuishoort is onvervangbaar. Maar niet onverzekerbaar, want met de specialistische kennis van Donatus wordt de herbouwwaarde van uw kerk nauwkeurig getaxeerd en verzekerd. Daarbij kunt u rekenen op deskundig preventieadvies. In geval van schade treden we daadkrachtig op en nemen we u veel werk uit handen. Zo blijft uw kerk verzekerd van een toekomst waar ook volgende generaties van kunnen genieten.



verzekert kerken en monumenten

Nieuwsgierig? Ontdek meer op www.donatus.nl

Dat hoeft nu niet meer, ze werden ontmanteld en afgevoerd. De berekeningen voor de nieuwe installatie zijn gebaseerd op het gebruik van 10.000 kuub gas per jaar. Dat zou met de huidige lage prijs € 12.000,- kosten. Met de huidige stroomprijs van 27 cent, betaalt de kerk nu ongeveer € 4.000,- aan stroom. Met de uitgespaarde € 8.000,- duurt het even voordat de investering is terugverdiend. Maar de installatie onder de grond gaat misschien wel 200 jaar mee, daar schrijf je niet op af.

Vergunningen

Er waren vergunningen van de overheid nodig om dit project mogelijk te maken. Van der Zaag: "Het duurde 11 jaar voordat er vergunning was voor het plaatsen van de zonnepanelen. De kerk is een monument en de plaatselijke erfgoedcommissie lag dwars. Wat hielp, is dat de Rijksdienst voor het Cultureel Erfgoed (RCE) daar anders over is gaan denken. Tegenwoordig is er meer oog voor een rendabele exploitatie van een monumentaal gebouw. Dat standpunt druppelt gelukkig langzaam door naar de lokale erfgoedcommissies."

Waarnemers

De installatie mag complex zijn en het rendement hoog, de bediening is eenvoudig. Twee knoppen, één voor de basistemperatuur via de vloerverwarming, één voor het verhogen van de temperatuur via de convectoren. Slimme techniek doet de rest. De installatie zal op de dag na dit interview worden opgeleverd. Dan volgt een periode waarin de praktijk

zal leren hoe de afstemming kan worden verfijnd. KlimaatConcept en de technisch bekwaame gemeenteleden werken hierbij constructief samen. De mannen van de kerk hebben er alle vertrouwen in dat het goed komt én een gezonde nieuwsgierigheid naar de werking in de praktijk. De Kruijf: "Hoe kouder het buiten is en hoe harder het waait, hoe meer warmte er verdwijnt door muren en ramen, des te warmer je de vloer moet maken om de kerk op temperatuur te houden. Een automatische regeling zorgt ervoor dat de watertemperatuur hoger wordt als het buiten kouder is." Er zijn nog meer vragen. Is deze basistemperatuur de juiste om de kerk behaaglijk te houden? Hoe speelt de installatie zo goed mogelijk in op de dynamische energieprijzen? Hoe kun je gebruik maken van extra energie als de zon schijnt? De installatie doet veel automatisch: rekening houden met het weerbericht, de stand van de zon, wisselende stroomprijzen. Alles is er op gericht zo zuinig mogelijk om te gaan met energie. Op termijn zou er bij de kerk een accu kunnen komen om overtollige energie van de zonnepanelen in op te slaan.

De Kruijf: "Wij nemen een jaar om de installatie optimaal af te stellen. We hebben alle vertrouwen in een goed eindresultaat. Een groot voordeel is dat hier ter plekke deskundige, kritische en enthousiaste gemeenteleden als waarnemer functioneren. Dat is superfijn, reken maar dat ze goed in de gaten houden hoe het verloopt!"



Allemankerk

De Protestantse Gemeente Langedijk-Noord houdt haar kerkdiensten in de Allemankerk te Oudkarspel. De oorspronkelijk naam van de 14e-eeuwse kerk was Sint Maartenskerk. Deze verving een kapel die daar in het jaar 1000 verrees. De kerk doorstond verschillende blikseminslagen en kleine branden, en moest het eeuwenlang zonder afgebrande torenspits doen. In 1969 brandde een groot deel van de kerk af, bij werkzaamheden aan het dak. Met 'alleman' werd de kerk weer opgebouwd en de naam veranderd. De heropening was in 1972. In 2005 werd het Allemanshuis geopend. Als de gemeente tijdens de kerkdienst het Onze Vader bidt, luiden de 'vrouwenklokjes', die op het dak voor het koorgedeelte hangen. Dat gebeurt handmatig. Het touw, dat tegen de zuidmuur hangt, wordt losgemaakt en midden in de kerk luidt iemand de klokjes. Zodat heel Oudkarspel hoort: hier wordt gebeden.

Protestantse Gemeente Langedijk-Noord:
langedijk-noord.protestantsekerk.net
 Installatie: www.klimaatconcept.nl
 Boringen: www.eco-well.nl





Duurzame infrarood stralingsverwarming vermindert het energie-verbruik en reduceert CO2-uitstoot in de transitie naar **nul-op-de-meter** in 2050.

Onze Halo is speciaal ontworpen om de historische esthetiek in kerken te behouden en tegelijkertijd mensen **comfortabel en efficiënt te verwarmen**.

De Halo biedt, in de vorm van een elegante kroonluchter met geïntegreerde verlichting, stralingsverwarming zonder gloed. Omdat er geen bewegende delen zijn, is de Halo stil en onderhoudsvrij. Hij is ontworpen en vervaardigd in Europa om een leven lang mee te gaan.

Lange golf infrarood is een zeer natuurlijke en aangename warmte die in plaats van lucht, mensen, voorwerpen en het gebouw direct verwarmt. Op de juiste plaats en hoogte gemonteerd biedt de kroonluchter doelgericht comfortabele verwarming aan de mensen die eronder zitten. Terwijl het erfgoed met monumentale uitstraling in tact blijft.

Voor meer informatie over de Halo ga naar:
www.localgreenheating.nl

Dankzij de snelle opwarming en zeer weinig voorverwarming kan de energiebesparing aanzienlijk zijn. Een onafhankelijk onderzoek naar de Halo in een Britse kerk (St. Matthew's) bevestigde de volgende bevindingen:

↓ **85%** Reductie in **Energieverbruik** ↓ **100%** Reductie in **CO² Emissie****
↓ **50%** Reductie in **Energierекeningen*** ⌚ **30 min.** Tijd om op **te Warmen**

'Met een zorgvuldige positionering kan het ontwerp van de kroonluchter comfortabele verwarming bieden voor de mensen in de kerk, terwijl de instandhouding van gevoelige artefacten en monumenten wordt gerespecteerd.'

Gebaseerd op de installatie van St. Matthew, volgens onafhankelijke evaluatie.

* Halo laat ondanks hogere elektriciteitsprijzen aanzienlijke besparingen zien ten opzichte van gasverwarming.

** Gebaseerd op tarieven voor hernieuwbare stroom.

Scan Me



Video: Introductie Halo
De ultieme verwarmingsoplossing voor erfgoedgebouwen

Ons **Herschel Heritage** assortiment omvat ook onze **Halo Horizon** infraroodverwarming en oplossingen voor **verwarming onder de kerkbank**. De Horizon kan zowel aan de muur worden gemonteerd (horizontaal en verticaal) als aan het plafond worden opgehangen en biedt een discrete oplossing voor zijbeuken, koren en ruimtes met een laag plafond, zoals kooromgangsgalerijen. Ook de Horizon biedt snelle opwarmtijden en is ideaal als aanvulling op de Halo in grotere kerken en grotere monumentale gebouwen.

Uw Herschel verwarmingssysteem wordt geheel compleet met een op maat gemaakt **APX-regelsysteem**, om hiermee aan uw specifieke eisen te voldoen en het energieverbruik te minimaliseren.

Herschel Calculatieservice

Herschel heeft een team van interne specialisten die schouwingen en desktop onderzoeken voor erfgoedverwarmingsprojecten uitvoeren.



www.localgreenheating.nl
info@localgreenheating.nl
Postbus 2 - 7300 AA Apeldoorn
Tel +31 55 569 0224



HALO



Church of All Saints, UK
7,8 Kw Halo geïnstalleerd in Lady Chapel



Halo Horizon
(standaard- of decoratie op maat)



Halo
(standaard- of decoratie op maat)



Alles tegelijk geeft synergievoordeel

Na een totaalrenovatie werd kerkgebouw Rehobôth in Hollandscheveld op 21 juni dit jaar opnieuw in gebruik genomen. Dankzij DUMAVA is de kerk geheel verduurzaamd en ging van energielabel G naar A + + + + .

Tekst en Beeld: **Dick Vos**

Intussen bleef de gemeente gebruikmaken van het gebouw, wat vooral de betrokkenheid vergrootte. Na bijna vijftig jaar intensief gebruik moest er veel gebeuren aan het gebouw van de Hervormde gemeente van bijzondere aard Rehobôth in Hollandscheveld, vlakbij Hoozeveen. Onderhoud werd altijd netjes uitgevoerd, maar voorzieningen slijten, bouwbesluiten veranderen en de technische systemen waren echt aan vervanging toe. Toen de energieprijzen de pan uitrezen, ging energielabel G echt pijn doen. De kerkrentmeesters van de Gereformeerde Bondsgemeente staken de koppen bij elkaar en schakelden architect Born uit Sommelsdijk in voor een grondige renovatie. Er werd een bouwprojectgroep opgericht om het voorstel van de architect in te vullen en uit te rollen.

De aarde bewaren

De bouwprojectgroep vulde het aspect van duurzaamheid in en Buro Loo uit Apeldoorn werd om advies gevraagd. "Theologie en ecologie sluiten elkaar niet uit", stelt ouderling-kerkrentmeester William Everts. "We willen niet méér energie gebruiken dan noodzakelijk, we hebben ook de opdracht de aarde te bewaren. Ook dat hoort bij de taak van kerkrentmeesters." Langzaam groeide het projectplan. "Is het handig zonnepanelen op een oud dak te leggen? Nee. Is dat duurzaam? Nee. Een aantal zaken kwam nu bij elkaar, en toen hebben we gezegd: nu moeten we ook doorpakken." Hij wijst op de stoelen waarop we zitten, die zeker dertig jaar oud zijn. "We zijn zuinig op onze spullen en doen er lang mee, maar als we vernieuwen doen we dat goed."

“

*Als we vernieuwen,
doen we het goed*

Verduurzamingssubsidie

Buro Loo zette de gemeente op het spoor van DUMAVA, de subsidieregeling Duurzaam Maatschappelijk Vastgoed. Deze voorziet in subsidiëring van drie specifieke deelprojecten, dan wel één subsidie voor het totale bedrag dat besteed wordt aan verduurzaming. "Dat hebben we goed doorgerekend, en het bleek het voordeligst voor de laatste optie te kiezen", vertelt Eric Rutgers, eveneens ouderling-kerkrentmeester. De gemeente kreeg 140.000 euro subsidie toegezegd voor verduurzaming. Het bedrag moet ➤



nog definitief vastgesteld worden. “Alles bij elkaar hebben we veel meer gedaan. Het nieuwe plafond waar je tegenaan kijkt valt er bijvoorbeeld niet onder, de isolatie daarboven wel. Al met al blijkt het synergievoordeel groot wanneer je alles tegelijk aanpakt. Het plafond hoefde niet alleen verwijderd om te kunnen isoleren, het plafond moest sowieso vernieuwd.”

In geld uitgedrukt komt de investering uit op ruim zeven ton, weten de kerkrentmeesters. De economische waarde van de aanpassingen ligt heel veel hoger. Veel werk is namelijk verzet door vrijwilligers vanuit de kerk. “Vooral aan het begin”, merkt Everts op. “Slopen kan iedereen. Hoe verder je vordert, hoe specialistischer de werkzaamheden worden.” Aannemer Van Beek Bouw uit Elim, gemeentelid ook, werkte daarbij met een open begroting en heeft veel tijd gestoken in de begeleiding van vrijwilligers. Naast de subsidie worden de uitgaven gedekt vanuit een eerder legaat, dat deels bestond uit vastgoed. “Dat hebben we verkocht. Uiteindelijk zijn we kerk en geen woningbouwvereniging.”

Elke week anders

Tijdens de verbouwing, die in september 2024 goed op stoom kwam, bleef de gemeente voor alle

66

Slopen kan iedereen

activiteiten gebruik maken van het gebouw. “We begonnen achterin met het catechisatielokaal en werkten langzamerhand naar de voorkant”, vertelt Rutgers. “Dat betekende dat we constant moesten schuiven en ook dat we in de winter een paar zondagen gekerkt hebben zonder schrootjes in de kerkzaal. We keken tegen het dak aan, de akoestiek was weg, maar we deden het.” Het bleek de betrokkenheid en het saamhorigheidsgevoel te bevorderen. Mensen zagen wat er gebeurde en hoe het vorderde. De overlast werd geaccepteerd. “Als we het maar praktisch hielden en goed communiceerden: waar moet je langs nu de hoofdingang verbouwd wordt, welke toiletten kun je vandaag gebruiken. Elke week was het anders.” Op zaterdag was het soms een forse

vrijwilligersklus om de kerk op te ruimen en schoon te maken voor de twee diensten op zondag. Dat lukte goed, maar dat moet niet te lang duren, merkten de kerkrentmeesters. “Het was goed dat het in juni klaar was.”

Verwarmen én koelen

Er zijn twee warmtepompen geplaatst en op de platte daken van de zaaltjes liggen nu 48 zonnepanelen. De buitenmuren werden geïsoleerd en de kozijnen en vensters werden vervangen door kunststofkozijnen met dubbel glas. Alle daken zijn geïsoleerd met vlaswol, ecologisch gezien het meest verantwoorde materiaal. In de loop der jaren was veel verlichting langzaamaan al vervangen door led, tijdens de renovatie werden de puntjes op de i gezet. Door tussenwanden is de kerkzaal deelbaar en de grootte - en daarmee het energieverbruik - kan afgestemd worden op de behoefte. In de twee ruimten die bij de kerkzaal getrokken kunnen worden, zijn de plafonds verlaagd om zo weinig mogelijk warmte te verliezen.

Convectoren

De vroegere cv-radiatoren zijn vervangen door ‘convectoren’. Dit type verwarmingselement is geschikt voor water met een temperatuur van 30 à 40 graden, en is daarmee goed te combineren met een warmtepomp die water in een buffervat op temperatuur brengt. “En als je ze vult met koud water, kunnen ze ook koelen”, legt Rutgers uit. Twee kleine elektrische HR-ketels vullen aan waarin de warmtepomp niet kan voorzien. Het resultaat is dat

de kerk helemaal zonder gas kan. De gasaansluiting zit nog in de meterkast, voorzien van een hangslot. “Als na een jaartje gebleken is dat we echt helemaal zonder kunnen, laten we alles verwijderen.” In de kerk is geen vloerverwarming aangebracht. Vloerverwarming werkt traag en is daarmee vooral geschikt voor ruimten die dagelijkse verwarming vragen. Een kerkzaal die alleen op zondag behaaglijk moet zijn, hoeft gedurende de rest van de week niet op temperatuur gehouden te worden.

Textiele airsocks

Bij de bezichtiging van het gebouw moet ik even wachten tot de luchtzakken gevuld zijn. In plaats van door buizen, wordt verse lucht de kerkzaal ingeblazen via slappe leidingen, oftewel ‘textiele airsocks’, die door dezelfde lucht in vorm geblazen worden. Wie goed kijkt, ziet de gaatjes waardoor verse, zuurstofrijke lucht de ruimte in komt. Bijkomend voordeel van het robuuste systeem is dat er geen bovenramen meer open hoeven tijdens de diensten. Mede afhankelijk van de windrichting was het in het verleden steeds een behoorlijke uitdaging voor de koster om te voorkomen dat mensen op de tocht kwamen te zitten. In de nevenruimten zijn de luchtverseringsleidingen aangebracht boven de plafonds. In één moeite door werd de kerkzaal voorzien van een nieuwe audiovisuele installatie van Schaapsound. Tijdens de diensten zit nu één persoon met een tablet op schoot om het geluid te regelen, een ander met een tablet voor

het beeld dat uitgezonden wordt via Kerkdienstgemist. Om te voorkomen dat er een regiecentrum met de nodige vrijwilligers opgezet moest worden, werd gekozen voor één camera met negen standaardposities. Beamers en beeldschermen ontbreken in de kerkzaal, met uitzondering van digitale liturgieborden voor de te zingen psalmen.

Asbest

Ten behoeve van de akoestiek werd de hulp van het GeluidBuro van Jan Bril ingeroepen. Voor er ook maar iets gebeurd was, deed hij een nulmeting en adviseerde hij inzake materiaalkeuze. Het resultaat is te zien in de kerkzaal, waar een aantal wanden voorzien is van akoestische panelen. In een aantal lage zijzalen werden op zijn advies akoestische diffusors aangebracht in de plafonds. In dezelfde zalen zijn de binnendeuren van smalle vensters voorzien. Enerzijds is het handig dat mensen kunnen zien dat een zaal bezet is vóór ze binnenstormen. Anderzijds weerspiegelen de vensters de transparantie die de gemeente voorstaat. Verliep het hele project op rolletjes? Het was bekend dat hier en daar asbest verwijderd moest worden, wat specialistenwerk is. Doordat de verbouwing van achter naar voren plaatsvond, moest het bedrijf op verschillende momenten aan het werk. Dit maakte de planningspuzzel ingewikkelder.

Verbinding met de omgeving

Op wat afwerkings- en inrichtingspuntjes na, is de renovatie van het gebouw van het kerkgebouw nu helemaal afgerond. Daarmee voldoet het aan het meest recente bouwbesluit. Volgend jaar wordt het plein aangepakt dat nu nog grijs bestraat is. Er komt wat groen en de twintigste-eeuwse traliehekken rond het terrein zullen verdwijnen. Deze contrasteren met de wens om verbinding met de omgeving te zoeken en gastvrijheid uit te stralen. Tegelijk zal er de nodige parkeerruimte moeten blijven rond de kerk, die wekelijks door leden uit de wijde omgeving bezocht wordt. De kerkrentmeesters geven aan dat de buurt op de hoogte gebracht zal worden voordat de werkzaamheden beginnen. Als mensen weten wat er gaat gebeuren, voorkomt dat irritatie bij eventuele overlast.



Gemeente: www.rehoboth-hollandscheveld.nl
Architect: www.bornarchitecten.nl
Adviezen duurzaamheid: www.buroloo.nl
Beeld en geluid: www.schaapsound.nl
Akoestiek: www.geluidburo.nl



“Wij weten hoe belangrijk het is dat de techniek **altijd naar behoren werkt!**”



- ➔ **Vaste audiovisuele installaties**
- ➔ **Adviestraject voor kerken**
- ➔ **Cursussen voor Kerktechnici**

Bel voor advies: 0318 - 845 980

Kryptonstraat 22 | 6718 WR Ede | info@rdj-av.nl | www.rdj-av.nl

**Bestel online op:
www.kerkkaars.nl**

**RELIGIEUZE
KWALITEITS
KAARSEN**

**Bekijk ons compleet assortiment
kwaliteitskaarsen op www.kerkkaars.nl
Wij verzenden uw bestelling
binnen 24 uur.**

De Bron in Renkum: voor iedereen nieuw

In Renkum/Heelsum sloten twee hervormde kerken sloten hun deuren. De gereformeerde kerk werd verbouwd en vernieuwd. Nu kan iedereen zich 's zondags thuis voelen in De Bron.

Tekst: **Kees Posthumus** | Beeld: **Martin van der Hoek**



Het enthousiasme over de verbouwde kerk stuiter ons tegemoet. Willemijntje Klein is voorzitter van de kerkenraad van de Protestantse Gemeente te Renkum-Heelsum. Krijn van Zwieten was voorzitter van de werkgroep bouw en de werkgroep interieur.

Meetlat

Zowel de hervormde kerk in Heelsum als die in Renkum werden verkocht. Klein: “Het kerkje op de heuvel, hervormd Heelsum, is nu van het Gelders Landschap. De kerk hoort historisch gezien bij Kasteel Doorwerth, ook van hen. Een stichting beheert dit nu voor het Gelders Landschap. Wij mogen er gelukkig trouwdiensten en

uitvaarten houden. Naast de kerk ligt een begraafplaats, waar veel familie van gemeenteleden begraven is.”

De hervormde kerk in Renkum wordt binnenkort verkocht aan een projectontwikkelaar. Er komen veertien startersappartementen op een tussenverdieping in. “Op de begane grond komt Het Huis van Renkum, een sociale ontmoetingsplaats. Die bestemming viel goed bij de gemeenteleden, beter dan een padelbaan.”

Klein: “De gekozen, voorheen gereformeerde kerk moest een gebouw worden voor en door gemeenteleden. De kerkenraad nam bewust afstand en legde de verantwoordelijkheid in handen van gemeenteleden. Mensen met allerlei deskundigheden, taken en functies in de kerk namen plaats in de twee werkgroepen bouw en inrichting. Vijf kerkenraadsleden vormden een stuurgroep, die alleen in beeld kwam als de werkgroepen er niet uitkwamen of advies wilden.”

De gereformeerde kerk was sinds de ingebruikname in 1928 een kerk voor gereformeerden uit zowel Renkum als Heelsum. De locatie werd met een meetlat bepaald, exact in het midden. Toevallig was daar een perceel vrij.

Tekensessie

Van Zwieten spreidt de bouwtekeningen, van hoe het was en hoe het nu is, uit op tafel. De voornaamste bouwkundige ingreep

is de uitbreiding in de breedte van de ruimte tussen kerkzaal en gemeentesaal. Bij de plannen speelde de gedeeltelijke status van gemeentelijk monument een beslissende rol. Van Zwieten: “Het later aangebouwde gedeelte was geen monument. In eerste instantie mochten we dat met de grond gelijkmaken en nieuw bouwen. De architect koos daar niet voor, hij vond ook de aanbouw kenmerkend. Voor het nieuwe ontwerp was het nodig om ook een deel van het gebouw dat wél monument was ook onder handen te nemen. Dat leverde een behoorlijke strijd op met de gemeente, de omgevingsdienst en de monumentencommissie. Zo werd mijn voorstel om de monumentenstatus voor een deel op te heffen resoluut afgewezen.”

Lang verhaal kort: het kwam goed dankzij een ‘tekensessie’ op het stadhuis. Dankzij viltstiften, overtrekpapier en overtuigingskracht van Van Zwieten en architect Ruben Hartmann kwam er een oplossing. Onder voorwaarden mocht een deel van monument worden afgebroken. De weg was vrij.

Post-its

De opdracht aan werkgroepen en architect was: verbouw de kerk zo, dat de twee hervormde smaldelen niet het gevoel krijgen ‘in te trekken’ bij de gereformeerden en iedereen zich thuis voelt.

Van Zwieten: “Wij vroegen de gemeenteleden om op post-its te



Krijn van Zwieten en Willemijntje Klein

Fondsen werven voor onze kerk? Onzin! Of toch niet...?

2Select adviseert, traint / coacht, of ontzorgt bij fondsenwerving en alles eromheen. Voor kerken en (kerkelijke) stichtingen. Wij zijn partner van diverse (kerkelijke/christelijke) fondsen, organisaties en netwerken.

Ook verzorgt 2Select inleidingen, workshops en presentaties. Afgelopen jaar o.a. voor de VKB kerkrentmeesters, de Kerkenbeurs Academie, en de landelijke dag van het Armoedefonds.

Daarnaast zijn wij lid van GidsNetwerk, een netwerk van maatschappelijk betrokken mensen die vanuit hun christelijke identiteit zich inzetten voor een inclusieve en vitale samenleving.

Fondsenwerving niet van belang voor uw kerk?
Of lijkt dat maar zo?

Staat uw kerk voor deze uitdaging?

Ons (kerk)gebouw moet op de schop, want:

- Er is veel groot onderhoud nodig
- De indeling past niet meer bij het huidige gebruik
- De ruimtes zijn niet aantrekkelijk voor de verhuur
- Het moet rolstoelvriendelijker
- De energierekening is te hoog
- De uitstraling is somber

* Ook voor restauratie van orgels, het aanstellen van een kerkelijk werker, of de kosten van vernieuwend kerkenwerk kan fondsenwerving een oplossing zijn.

nellekeslaats@2select.nl (tel: 06-20534494)
bertramwestera@2select.nl (tel: 06-49910341)

DOE DE TEST
ga naar
www.2select.nl



schrijven wat ze wilden, verwachtten, hoopten van het nieuwe gebouw. Dat werden heel veel briefjes, met veel nadruk op een open, gastvrije uitstraling. De werkgroepen rubriceerden de wensen en schatten in wat wel of niet haalbaar was. Naar aanleiding daarvan werd het programma van eisen opgesteld. Wij wilden een gebouw voor iedereen en niet langer ‘binnenkomen in de gereformeerde kerk’. Voorheen was de entree onder de toren. Hartmann verplaatste de entree naar de zij-ingang van het nieuwe tussengedeelte, zodat de ingang voor iedereen nieuw is. Bovendien kom je de kerkzaal zelf van de andere kant binnen, links of rechts van het liturgisch centrum.” Het nieuwe gebouw heeft drie segmenten: de kerkzaal De Bron, de gemeentesaal De Ontmoeting en de entree De Verbinder.

De Verbinder

Een glazen portaal geeft toegang tot een grote entreehal. Het nieuwe logo van de gemeente siert het glas,

mooi vormgegeven én bedoeld om te voorkomen dat gemeenteleden er tegenaan lopen. Er staan statafels, links in een nis bevindt zich de garderobe. Rechts is er toegang tot de nieuwe toiletgroep, waarvan het sanitair je tegemoet glanst: drie toiletten en een urinoir. Ook is er een grote en goed ingerichte aangepaste toiletruimte. Geen handdoekjes meer, maar een blower. Ook rechts is de deur naar de kelder, waar de ruimte voor jongeren is opgeknapt door twee gemeenteleden met een eigen aannemersbedrijf. De keuken is nu open en flink groter geworden, erachter is opslagruimte. Er is een bar voor de uitgifte en een rolluik met uitgiftebalie voor De Ontmoeting. Op het aanrecht staan verschillende koffieapparaten, voor kleine of grote gezelschappen.

Inductie

Wat ontbreekt: kookvoorzieningen. Of toch niet? In lades onder het werkblad liggen in totaal vier inductieplaten, twee maal een en een maal twee. Zij nemen

alleen ruimte in als je ze nodig hebt. Er zijn drie groepen aangelegd om ze van stroom te voorzien. Dit is een idee van Daphne van der Knijff, die interieuradviezen en -ontwerpen leverde voor het hele gebouw. Dat ‘Daphne hier was’ zien we onder andere in een aantal grote, rechthoekige en geluiddempende prikborden. Hiermee voorkomt ze de aanschaf van IKEA-prikbordjes. Tegenover de ingang, aan de andere zijde van De Verbinder, zijn twee mooie lichte ruimtes met uitzicht, gescheiden door een vouwwand. Deze zijn bestemd voor kinderen, tijdens de kerkdienst. Een van de ruimtes dient als consistorie. In het dak van De Verbinder geeft een lichtstraat daglicht. Voorheen was dit een donkere, hokkerige ruimte, nu is er volop licht en overzicht. Leidingen, luchtkanalen en installaties zijn mooi weggewerkt in de hoge ruimte boven het plafond.

De Ontmoeting

De grote zaal, voorheen De Spreng genoemd, is gemoderniseerd en veel lichter geworden. Van Zwieten: “We hebben hier enorm geïsoleerd: het dak, nieuwe kozijnen met het beste dubbelglas. De spanten zijn lichtgrijs geschilderd om het lichter te maken, de buizen van de luchtverversing zijn nu wit. Het plafond is afgemaakt met spanplafonds. We hebben geen vloerverwarming, omdat het infrezen van de oude vloer een te groot en kostbaar karwei was. Naast radiatoren hebben we aan het plafond infraroodpanelen hangen, diskussen. Dat bleek gunstig uit te pakken bij de aanvraag van de DUMAVA-subsidie, een overheidssubsidie voor het verduurzamen van maatschappelijk vastgoed. Het podium is afgebroken en de vloer gelijk gemaakt. Met een panelenwand scheiden wij de ruimte voor de kinderopvang van de zaal.”



De Bron

Eén van de toegangen naar de kerkzaal loopt onder twee bogen door. Van Zwieten vindt dit het mooiste plekje. Rechts zat een buitendeur, onder een gebogen deurpost, links een binnendeur. Zij bieden toegang tot de kerkzaal. De oude gebogen vorm komt terug in het moderne ontwerp van de ruimte. Hier had, onder een steunbalk, ook een groot rechthoekig gat kunnen komen. Dat gebeurde gelukkig niet. De kerkzaal heeft een ingrijpende make-over en kwaliteitsverbetering ondergaan. Het meest in het oog springt het vergrote liturgische centrum, met nieuw ontworpen, verplaatsbaar liturgisch meubilair. Hiervoor, en voor andere houten elementen, is hout van verwijderde kerkbanken gebruikt. De preekstoel verdween, de predikanten kunnen voor het houden van de preek kiezen tussen de avondmaalstafel of de lezenaar. Sfeervol zijn de nieuwe stoelen, op advies van Van der Knijff in drie stemmige kleuren, in ongelijke aantallen en willekeurig neergezet, altijd weer anders. Er mag onder geen beding systeem in zitten. Klein: “Mijn dochter Evelien zat in de werkgroep inrichting. Toen ik de zaal ging klaarzetten, drukte zij mij op het hart: je mag geen patroon bedenken!”. Alle gebruikte kleuren in de kerk zijn zorgvuldig op elkaar afgestemd. De houten vloer, met

verwarmingsbuizen erboven en een kruipruimte eronder, was in slechte staat. Er kwam een nieuwe vloer, volgestort met schuimbeton, met robuuste Kerastone plavuizen.

Orgels

Er is nieuw licht, met voorgeprogrammeerde scenario’s en onder andere uplighters die het prachtig beschilderde plafond uitlichten. Er is nieuw beeld en geluid, van de hoogste kwaliteit, met twee grote beeldschermen in plaats van een beamer. Klein: “Dat licht, geluid en inrichting nu goed voor elkaar zijn, maakt het ook gemakkelijker om de zaal te verhuren.”

Op advies van Jan Brill werden er onopvallende akoestische voorzieningen aangebracht. Er kwam een nieuw, digitaal orgel van Johannus. Op de balustrade van het voormalige orgelbalkon staan de gestapelde boxen van het digitale orgel, mooi vormgegeven en ook van bankenhout. Het heeft de klanken in zich van drie andere orgels, het meest gebruikt wordt het orgel van de Nieuwe Kerk in Amsterdam. Klein: “Het oude orgel stond daar ook, een deel ervan hing over de rand. Het was zo langzamerhand aan zijn einde. Het orgel van Renkum paste hier niet. Wij verkochten het aan een particulier in Baak, onder Zutphen. Restaureren van het orgel hier was te duur. Wij verkochten het aan een kerk in Roemenië. Eind vorig jaar kwamen de Roemenen naar Renkum, ontmantelden het orgel in twee dagen en namen het mee naar huis. Wij waren daar erg blij mee, wij zaten ermee in onze maag.” Ook de vrijwilligers voor beeld en geluid hebben een mooie nieuwe plek gekregen, iets verhoogd in een meubel van hergebruikt hout.



ERINGA GELUID: ALTUD DE HELPEDE HAND



Beleef Geluid- en Muziekweergave met zeggingskracht.

Kan “redelijk goed” nog beter?

Complete generaties zijn er mee opgegroeid:
Apparatuur inkopen voor de laagste prijs.
Aansluiten. Doet 'ie het? Soms nog de vraag:
Kunt u mij allemaal verstaan?

Maatwerk = Vakwerk

Echter: iedere ruimte heeft een eigen specifiek karakter, waarbij eisen gesteld worden aan de geluidweergave. Eringa Geluid / Eringa Facilitair specialiseert zich op het gebouw-gebonden optimaliseren van uw audio-installatie: samen met u bepalen we de (meer)waarde van verschillende testcombinaties.

1. SPECIALE AANDACHT VOOR TOEHOORDERS MET EEN “AFNEMEND GEHOOR”
2. LUIDSPREKERTECHNIEK DIE MINDER “LAST” HEEFT VAN RUIMTEGALM
3. MUZIEKBELEVING: VRAAG GERUST EEN PROEFOPSTELLING
4. ALTIJD DE HELPEDE HAND: “DICHTBIJ IS HET BEST”

advies verkoop technische service
Het EringaGeluid

hifi audio & audiovisuele techniek • advies & technische service

Oostergrachtswal 109,

8921 AC, Leeuwarden

T. 058 213 87 87

M. 06 3037 6447 (24/7)

info@eringa.eu

info@eringafacilitair.nl

www.eringa.eu

Yamaha - K-Array - Monacor - Aparte
Sennheiser - DPA - Dateq

SINDS 1922

Hekkers & van 't Spijker

MEUBELMAKERIJ
GESPECIALISEERD IN
ANTIIEKRESTAURATIE

MOLENALLEE 5 - 7384 AM WILP / POSTERENK
TEL. 0571 - 26 20 07 - WWW.HEKKERS-SPIJKER.NL

HOE BEREIKT U KERKEN?

Lift mee op het succes van Kerkmagazine!
De advertenties worden zeer goed bekeken door de lezers. Dat blijkt ook uit de zeer trouwe groep adverteerders in Kerkmagazine.

De advertentieverkoop is in handen van ER-Communicatie.
Ed en Sonja Rothuis adviseren u graag!

06 2702 8877 info@er-communicatie.nl
www.er-communicatie.nl

Watertappunt

De kerkenraad stelde voor de verbouwing een bedrag van 1.2 miljoen beschikbaar. Dat bedrag is aangevuld met de DUMAVA-subsidie, een donatie van een stichting, een anonieme gift voor een nieuw orgel en geld uit de post achterstallig onderhoud. Eindbedrag: tegen de 1,8 miljoen.

De werkzaamheden duurden negen maanden, het werk is nog niet helemaal klaar. Tegen de ramen van de kerkzaal links en rechts zit nog bouwplastic. Daar komen straks gerestaureerde glas-in-loodramen terug. Ook het overige bijzondere glas-in-lood is schoongemaakt en gerepareerd.

De verouderde en sjofole beschermramen aan de buitenkant worden vervangen zodra de glas-in-loodramen klaar zijn. Voor de omgeving rond de kerk is een nieuw ontwerp gemaakt. De beplanting komt volgend voorjaar, de bestrating ligt er al. Aan de achterkant kunnen straks containers rollen met voorraad voor de Voedselbank.

Voor De Bron komt een watertappunt, voor passerende fietsers en wandelaars, met een mooie houten bank ernaast. Het hemelwater dat van de daken komt, wordt opgevangen in ondergrondse infiltratiekratten en komt uiteindelijk in het grondwater.



“Het is mijn kerk geworden”

Dat Krijn van Zwieten, ooit scriba van de hervormde gemeente Renkum, zo nauw betrokken zou raken bij de verbouwing van de gereformeerde kerk was allesbehalve vanzelfsprekend.

“In eerste instantie dacht ik: dat ga ik niet doen, ik wil er niets mee te maken hebben. Verschrikkelijk, dat onze kerk wordt afgestoten en dit gebouw de gezamenlijke kerk wordt. Mijn familie riep me tot de orde: ‘als jij je er niet mee bemoeit en er komt een gebouw dat je niet aanstaat, moet je ook je mond dichthouden!’.

Ik gaf me op voor de werkgroep bouw en werd voorzitter zodat ik direct contact met de architect kon hebben. Toen de voorzitter van de werkgroep inrichting vertrok en het meeste werk voor de bouw er op zat, volgde ik haar op. En ik was ook nog lid van het bouwteam.”

Zo ging Van Zwieten van ‘ik wil er niets mee te maken hebben’ naar onmisbare spin in het web. “Het is mijn kerk geworden, ik ken alle hoekjes en gaatjes. Het is prachtig geworden.”

Misbaksels en verbrand hout

Opvallend aan de kerk (1928), gebouwd in een stijl verwant aan de Amsterdamse School, zijn de bakstenen. Het zijn misbaksels, afgekeurde bakstenen.

De stenen zijn kenmerkend voor het werk van architect Reitsma. Ze versterken het expressieve uiterlijk van de kerk, met in- en uitspringende bouwvolumes, veelhoekige uitbouwen en schuin geplaatste steunberen. De bouwvallers waren minder blij met de onregelmatige, grillig gevormde stenen. Het verhaal gaat dat Reitsma zelf langs kwam om muurtjes te metselen en te laten zien hoe dat het beste lukte.

Van Zwieten: “Wij wilden bij het bouwen van de Verbinder oude planken verwijderen. Dat stuitte op bezwaren van de monumentencommissie: ‘maar meneer, dat is de Amsterdamse School!’ Onze architect stelde voor om de ingang te bekleden met burned wood, opzettelijk zwart gebrand hout. Dat viel in goede aarde, het sloot aan bij de misbaksels.



Alleen: het materiaal en het aanbrengen ervan is verrekke duur.

Daarop besloot de aannemer om het zelf aan te brengen, tegen lagere kosten. Het ziet er prachtig uit en het is volstrekt onderhoudsvrij.”

Gemeente: www.pknrenkumenheelsum.nl
Architect: www.architectengroepgelderland.nl
Interieurarchitect: www.vdkl.nl
Aannemer: www.van-rennes.nl
Licht en geluid: www.hgt.nl
Orgel: www.johannus.com
Glas-in-lood: www.leendersglasinlood.nl
Tuintontwerp: www.burotopia.nl



Van Lierop houdt uw monument waardig...

- > HOUTINSECTENBESTRIJDING
- > ZWAMBESTRIJDING
- > HOUTHERSTEL MET EPOXYTECHNIEK
- > VOCHTBESTRIJDING
- > ONDERZOEK
- > ONDERHOUDSABONNEMENTEN

MEER DAN
60
Jaar
ERVARING

Van Lierop
Conserveert & Herstelt Hout | Verdrijft Vocht

0172 43 35 14

WWW.VANLIEROP.NL




**home
keukens**

Maak nu een afspraak met een van onze verkoopadviseurs
Voor uw zaal, verenigingsruimte, pastorie of kosterswoning.

(085) 10 44 552 info@homekeukens.nl



scan de QR code voor meer inspiratie

Eerst de gemeenschap, dan het gebouw

De Ursulaparochie in Delft behoudt twee van haar vier kerkgebouwen: de Adelbertkerk uit 1967 en de Maria van Jessekerk uit 1880. Dit is het resultaat van een zorgvuldig, inhoudelijk proces.

Tekst en Beeld: Margot C. Berends



Bij het fuseren van kerkgemeenschappen kun je eerst kiezen welk gebouw voortaan gebruikt gaat worden en daarna energie stoppen in het proces van samengaan. In Delft deed de Ursulaparochie het precies andersom: drie kerken gingen een huwelijk aan, maar stelden de keuze voor hun nieuwe thuis nog enkele jaren uit. “Eerst gemeenschapsvorming, want anders heb je straks wel een gebouw, maar zijn de mensen intussen afgehaakt”, vertellen Frank Kenselaar en Nico Ruitenbeek, beiden lid van het parochiebestuur.

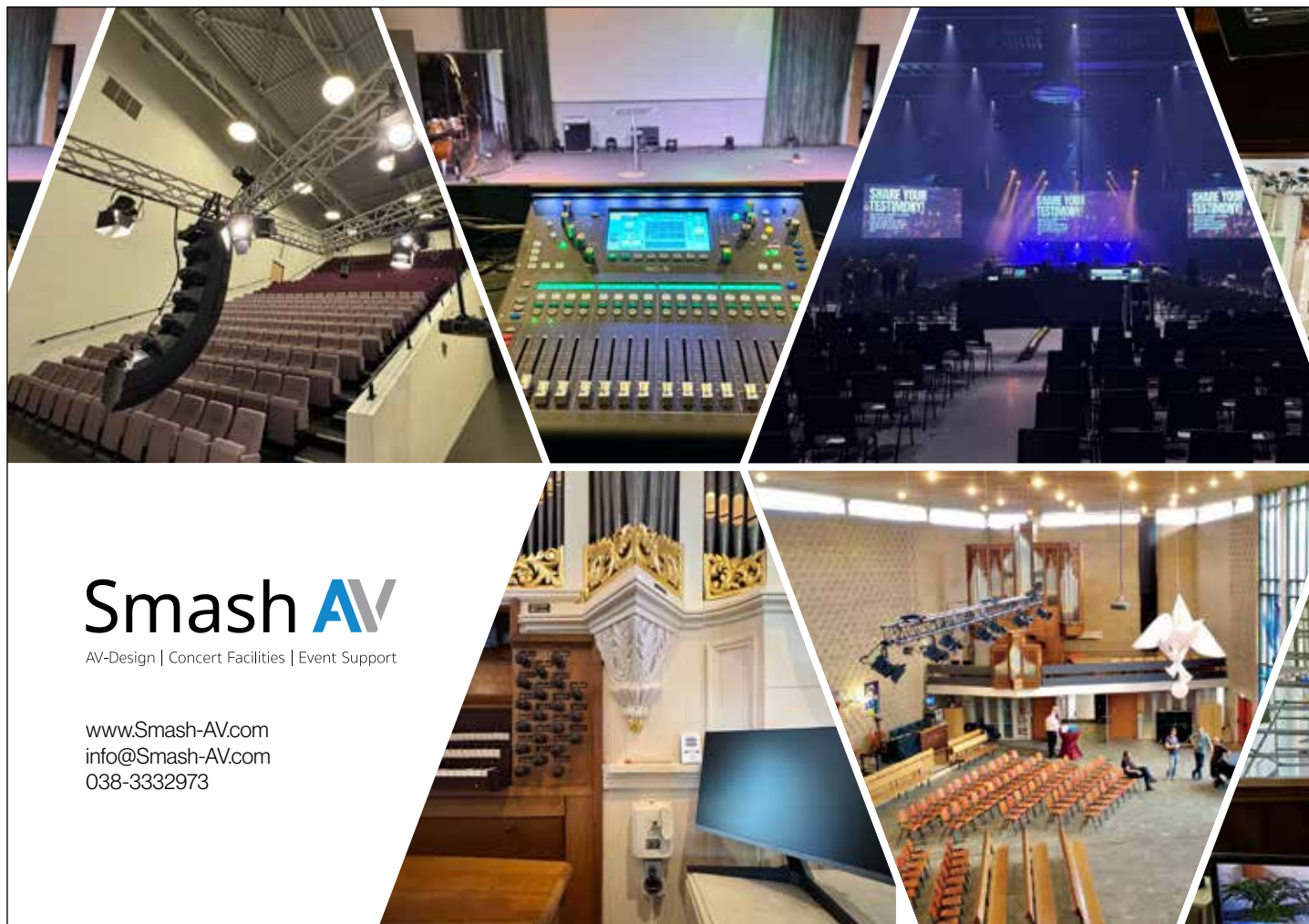
“

“Als het even kan geen wierook”

Traditie

De Ursulaparochie heeft vier kerkgebouwen, waarvan er maar twee kunnen overblijven. Aan het begin van het proces kregen de vier kerkgemeenschappen een opdracht. De grote en monumentale Maria van Jessekerk (ca. 1880) in het centrum

moest financieel en organisatorisch gezond worden en uitgroeien tot een citykerk. De andere drie (de Adelbertkerk (1967), de Sacramentskerk (1940) en de Franciscus & Clarakerk (1910)) werd gevraagd om zich voor elkaar open te stellen en uiteindelijk één gemeenschap te vormen. De Maria van Jessekerk trekt mensen die gegrepen zijn door het indrukwekkende interieur en houden van traditionele vieringen. De andere drie trekken duidelijk een ander publiek: “Als het even kan geen wierook”, vat Kenselaar het samen. ➤



Smash AV
AV-Design | Concert Facilities | Event Support

www.Smash-AV.com
info@Smash-AV.com
038-3332973

Martha & Maria

In de jaren van het samengaan van deze drie stelde men gezamenlijke kernwaarden vast: “christelijk betrokken zijn”, oftewel omzien naar elkaar, diaconaal zijn. “Geloof leven”, oftewel verschillende vormen van liturgie beleven en samen wandelen, eten, praten. En “welkom zijn”, oftewel gastvrij zijn.

In vele gespreksrondes zijn deze drie kernwaarden uitgewerkt in drie pijlers: vieren, leren en dienen. Vervolgens is daaruit gedistilleerd waaraan het toekomstige gebouw ruimte moet bieden: aan het “Huis van Gebed”, het “Huis van Ontmoeting” en het “Huis van Barmhartigheid”.

Hoogtepunt in het proces van samengaan was de daadwerkelijke samenvoeging, met een nieuwe naam en een nieuw logo. Eind 2023 was de Martha & Maria kerkgemeenschap een feit, met elke zondag nog slechts één gezamenlijke viering, afwisselend in één van de drie gebouwen.

Monumenten

Daarna was de tijd rijp voor een keuze uit de drie kerkgebouwen. Het werd de Adelbert.

Kenselaar: “Het bestuur heeft gekozen. Idealiter zouden we dat met de hele gemeenschap gedaan hebben, maar je kunt van parochianen ook weer

niet verwachten dat ze hun eigen vlees keuren.” Mogelijkheden tot aanpassing, complementariteit met de Maria van Jesse en lage lasten voor de gemeenschap speelden een rol bij de keuze voor de Adelbert.

De twee niet-gekozen kerken zijn rijks- en gemeentemonument, waardoor het moeilijker is om ze aan te passen. De benodigde ingrepen zijn meteen ook ingewikkelder. Het bisdom verlangt dat de ruimtes voor liturgisch gebruik en ontmoeting gescheiden zijn, het is niet gewenst om samen koffie te drinken in de kerkzaal. Bovendien moet het tabernakel in een afgesloten ruimte staan.

In de Adelbert is aan die eisen al voldaan. In de andere twee zou een scheidingswand de kerkruimte in tweeën moeten delen om een plek voor ontmoeting te kunnen maken.

“

In de Adelbert kun je zelf het dak op

Duurzaamheid

De Sacramentskerk staat er best netjes bij, de Franciscus & Clara heeft na 115 jaar onderhoud nodig.

Het blijvende onderhoud van beide gebouwen zou veel meer gaan kosten dan van de Adelbert.

Daar liggen geen pannen op het dak, bijvoorbeeld. Ruitenbeek: “Dit gebouw is te behappen, het lijkt op je eigen woning. Er zitten geen elementen in die je niet kunt zien. Als er iets lekt, kun je bij



wijze van spreken zélf het dak op. Het geld dat je uitspaart, kun je gebruiken voor de aanpassing van het gebouw of voor inhoudelijke activiteiten. Ook in andere opzichten lijkt het gebouw op je eigen huis: aanpassingen kunnen gedoseerd worden, je hoeft niet alles in één keer te doen. Je kunt kiezen om iets niet te doen of uit te stellen. Er is al een keuken, als je een andere keuken wilt, is dat redelijk makkelijk te realiseren.” Bovendien is de Adelbert gemakkelijker te verduurzamen. De kerkzaal is beter te verwarmen. Kenselaar: “Hier kun je je jas uitdoen!” De akoestiek is ook fijn, zonder microfoon kun je elkaar al verstaan.

“

“Moeten we naar deze schuur?”

Oubollig

Er zijn ook nadelen aan het Adelbertgebouw. Het heeft weinig uitstraling, van buiten niet en ook binnen mag bijvoorbeeld de kerkzaal wel wat sacraler. Kenselaar: “Het oogt natuurlijk wel wat oubollig.” Toen het

ging én waarop werd uitgelegd wat de argumenten waren. Ook kunnen de parochianen zelf hun wensen en ideeën voor de verbouw van de Adelbert kenbaar maken. Een parochiaan die architect is, maakte een aantal schetsen van hoe het gebouw kan worden aangepast: van rigoureuze ingrepen (sloop, nieuwbouw, met woningen erboven) tot eenvoudige maar doeltreffende aanpassingen. Die verkennende ‘onderzoeken’ leverden enthousiaste reacties op, zelfs van mensen die niet van plan waren geweest om nog één voet in deze ‘schuur’ te zetten.

Ook de verbouwingsplannen dragen op een vitaliserende manier bij aan de gemeenschapsvorming, blijkt nu.

Drie huizen

De mogelijke aanpassingen zijn gebaseerd op de wensen die de drie ‘huizen’ met zich meebrengen. Het Huis van Gebed vraagt om een kerkzaal voor verschillende soorten vieringen, die vergroot of verkleind kan worden, waar je kunt knielen én gemakkelijk kunt

zitten. Een deel van de comfortabele banken zou plaats moeten maken voor stoelen met een knielmogelijkheid. Het Huis van Barmhartigheid vraagt om ruimtes voor bijvoorbeeld de Voedselbank. En het Huis van Ontmoeting vraagt om een goede keuken, een grote ruimte waar je samen kunt eten en andere ontmoetingsruimtes: “Er moet iedere avond iets te doen zijn.” Het gebouw moet er veel uitnodigender gaan uitzien.

Op deze manier hoopt de Maria en Marthagemeenschap de ingezette gemeenschapsvorming voort te zetten en ook zichtbaarder te worden in de stad. Het is spannend hoe het Adelbertgebouw uiteindelijk gaat worden. Hoe dit proces verder verloopt leest u in volgende nummers van *Kerkmagazine*.



Parochie: <https://www.rkdelft.nl>





Vakbeurs voor event-, installatie- en entertainmenttechnologie

12 - 14 januari 2026

Registreer hier voor
gratis toegang!



Of ga naar
www.cue.nl/registratie



Vanaf nu verkrijgbaar!
Live ondertiteling
en live vertaling in alle
talen mee te lezen
via de app
Bel voor een demo

**"Wij vertalen uw wens naar
een passende installatie"**

Baars Audiovisueel is hét adres voor
een op maat gemaakte audiovisuele
installatie speciaal voor uw kerk!

- Eenvoudige bediening
- Sprakverstaanbaarheid
- Hergebruik van goede apparatuur
- Bedrijfszekere installatie
- Training en nazorg

BAARS
AUDIOVISUEEL

www.baarsav.nl | 085 0230 444 | info@baarsav.nl

**Duurzaam
verwarmen,
met respect
voor historie.**

Met bodemenergie, zonne-energie en slimme
techniek zorgt KlimaatConcept voor duurzame
warmte in kerken en monumentale panden.
Zo worden zij toekomstbestendig zonder hun
specifieke karakter te verliezen.

- Ontwerp, installatie en beheer
- Advies en begeleiding bij de planvorming
- Zelfstandig BRL 6000-21 gecertificeerd

KLIMAATCONCEPT
BODEM ENERGIE • WARMTEPOMPEN • AIRCONDITIONING

www.klimaatconcept.nl

UW KERK OOK DUURZAAM & ENERGIEZUINIG VERWARMEN MET INFRAROOD?

- 1**
Tot **50% energiebesparing**
vergeleken met traditionele
luchtverwarming
- 2**
Directe warmte én
warmtebuffering door
opwarming van massa
- 3**
Komt in aanmerking voor subsidie
via de **DUMAVA-regeling**
- 4**
Snelle opwarming op
momenten dat de kerk in
gebruik is
- 5**
Weinig **onderhoud**, lange
levensduur en **fluisterstil** in
gebruik

De Steeg

Kloetinge

Groenloo

Zwolle

Rhoon

Na jarenlange ervaring in talloze kerken weten wij precies wat werkt. Met onze
betrouwbare en efficiënte infraroodsystemen creëren we in elk kerkgebouw
duurzame warmte en optimaal comfort. Interesse? **Maak vrijblijvend een afspraak.**

078-8503031

Lageweg 9 - 3299AL Maasdam www.easycomfortwarmte.nl verkoop@easycomfortwarmte.nl

BAVA LIGHT CONCEPTS

SYLVAIN POONSSTRAAT 14
2548 XX DEN HAAG
070 345 00 45
WWW.KERKVERLICHTING.EU

ARCHITECTURE PRODUCTION SALES

LICHTADVIEZEN • OMBOUWEN NAAR LED • RESTAURATIE • MAATWERK • MONTAGE • EIGEN FABRIEK

Nieuw beeld en geluid voor de Grote Kerk Apeldoorn

Kerkgangers en concertbezoekers profiteren ’s zondags of doordeweeks van de nieuwe audiovisuele installaties in de Grote Kerk, het koninklijke rijksmonument aan de Loolaan.

Tekst: **Kees Posthumus** | Beeld: **Dirk Veldman / Dirk Foto**

Aan de balustrades van de twee galerijen en aan de muren naast het liturgisch centrum hangen in totaal vier nieuwe grote beeldschermen. Nieuwe hoge luidsprekers, waaronder twee hoge dunne zuilen, vallen nauwelijks op. Vrijwilligers trokken zo’n anderhalve kilometer aan kabels door de kruipruimte van de kerk. Backstage AV installeerde de nieuwe audiovisuele voorzieningen. Aan tafel, midden in de kerk, zitten Chris Nieuwenhuize en Jacob van den Bos, respectievelijk bestuurslid en

voorzitter van de Stichting Exploitatie Grote Kerk Apeldoorn, en Thomas Ravenshorst van Backstage AV.

Wat was de reden voor nieuw beeld en geluid?

Nieuwenhuize: “De eerste aanleiding was dat de oude geluidsinstallatie aan vervanging toe was. Zeker nadat we tijdens de COVID-periode begonnen met streaming waren er regelmatig storingen. De tweede was de langer levende wens om schermen aan te brengen. Daar hebben we veel mee geëxperimenteerd, bijvoorbeeld

met grote schermen en beamers die we bij bepaalde kerkdiensten neerzetten. Dat was niet praktisch. Uiteindelijk kwamen we uit bij deze beeldschermen. Naast de twee camera’s op de koningsbank kwam er een camera op de collectantenbank, voor een ander perspectief.”

Heeft de investering te maken met de multifunctionaliteit van de kerk?

Nieuwenhuize: “Ook, maar in eerste instantie deden we dit voor de kerkdiensten. Natuurlijk vergroot het ook de mogelijkheden tot verhuur, huurders maken nu dankbaar gebruik van de schermen. Soms ad hoc: laatst belde de EO mij op mijn werk: ‘Wij gebruiken de kerk drie dagen, kan ik even de schermen aansturen?’. Dat proberen we nu vooraf te regelen. Onze Stichting organiseert het onderhoud, het beheer, het in stand houden en de exploitatie van het gebouw, om de protestantse gemeente te ontzorgen. Wij verhuren het gebouw voor concerten van allerlei slag, trouwdiensten, rouwdiensten en andere bijeenkomsten. De exploitatie van de kerk loopt uitstekend.” (zie ook kader)

Welke opdracht kreeg Backstage AV?

Ravenshorst: “De grootte en indeling van de kerk vroeg om een gedegen aanpak. Drie jaar geleden begonnen we met een RT60-meting, een geluidsmeting die de nagalm per

frequentie meet. Die combineerden we met een 3D-model van de kerk in een softwareprogramma. Daarin kun je gaan spelen met type luidsprekers en plaatsing daarvan, om op basis daarvan een plan te schrijven. Hierna rollen er waardes uit het rapport, één van die waarde is STI, een term waarmee spraakverstaanbaarheid wordt aangeduid. De metingen zijn verricht door Heuff, de importeur van het beoogde merk luidsprekers.” In veel kerken worden akoestische metingen uitgevoerd door Het Geluidburo. Voordeel daarvan is dat dit een onafhankelijk bureau is. Nadeel is dat het voor de kerk extra kosten met zich meebrengt. “Halverwege hebben we laten horen hoe het nieuwe geluid zou gaan klinken. Resultaten op papier en resultaat in de praktijk vormden het definitieve voorstel en ontwerp.”

Hoe ziet de nieuwe geluidsinstallatie er uit?

Ravenshorst: “Wij vervingen alle luidsprekers door zuilluidsprekers, merk Fohhn, met bijpassende versterkers. Die zorgen voor een goede spraakverstaanbaarheid. Daarnaast zorgden we voor een goede muzikale weergave van bijvoorbeeld een band of een af te spelen muziekstuk. Ook automatiseerden en vereenvoudigden wij de installatie, voor optimaal resultaat en klank. Na installatie staat het voor 90%, daarna komen we een aantal maal terug voor een verfijning, op grond van reacties van de klant.”

Nieuwenhuize: “Soms staat er voor de preekstoel een koor. Het was onze eigen keuze om daar geen geluidsdekking te hebben. Wat bleek:



je hoort er echt niets. Het is een dove hoek, de koorleden maken niets mee van de kerkdienst! Op ons verzoek installeerde Backstage AV hier een aparte luidspreker.” Van den Bos: “Huurders kunnen op onze installatie inprikken. Vaak werkt dat beter dan het gebruik van hun eigen, soms beperkte installatie. Bij echt grote concerten wordt eigen licht en geluid binnengebracht. Het zou te hoge kosten geven om onze installatie op zo’n professioneel niveau brengen.”

Was er nieuwe bekabeling nodig?

Ravenshorst: “Zeker, de kabels waren meer dan dertig jaar oud. Wat vaker gebeurt, ook hier, is dat de kerk verantwoordelijk is voor de bekabeling. De mensen van de kerk kennen het pand beter dan wij. En het is een substantiële besparing aan betaalde manuren.” Nieuwenhuize: “Er ligt meer dan anderhalve kilometer aan kabel, gelegd door zo’n 20 vrijwilligers. Er zijn in de kruipruimte twee kabelgoten aangelegd, elk van ongeveer 30 meter. Ze lopen van onder de consistorie richting regieruimte en overdwars en er liggen ongeveer 40 kabels in. We hebben er heel wat zaterdagen aan besteed.”

Welke beeldschermen kies je voor een kerk van deze grootte?

Van den Bos: “De afstanden in de kerk zijn groot, het was niet

“*Hester: minder tekst!*”

eenvoudig om de juiste plaats van de beeldschermen te bepalen. Dit zijn de grootste beeldschermen die we momenteel konden krijgen. Een volgende optie zijn de veel duurdere LED-schermen. En je moet ze kwijt kunnen: nu hebben we boven en onder nog een centimeter of tien over. Grotere schermen zouden boven de balkonrand uit komen.” Nieuwenhuize: “Dit formaat stelt eisen aan hoeveel tekst en met welke lettergrootte je de presentatie maakt. Ik heb al eens tegen de predikante gezegd: ‘Hester, minder tekst!’” Omdat de afstand tussen de achterste bank en het scherm ruim 30 meter is, stimuleren wij de kerkgangers meer naar voren komen. Dat werkt goed. Zelfs de meest verstokte zetelinnemer is opgeschoven.” Ravenshorst: “Er zijn ervaringscijfers over de afstand tussen kijker en beeldscherm en de grootte van de letter. Met deze grote schermen moet je tot 20 meter goed zicht hebben. De opmakers van de presentatie moeten een goede balans vinden tussen leesbaarheid en niet steeds te hoeven doorklikken.” ➤





Levering
in heel
Nederland

Hoekman is uw leverancier van **tafels** en **stoelen** voor **kerk**, **vergaderzaal** of **consistorie**.

Maak een **vrijblijvende afspraak** bij u op locatie. U kunt dan kennismaken met onze **kwaliteit** en **jarenlange ervaring**.

Noordzandstraat 34 | 4401 CG Yerseke | T 0113 572907
M 06 53154711 | E info@piethoekman.nl | www.piethoekman.nl

Monumenten verbouwen en herbestemmen



WOUDSTRA
ARCHITECTEN

073-5430223 | woudstra-architecten.nl

Uitbreiding Johanneskerk AD 1520 in Laren

CLS

Duurzame verlichting voor kerken

CLS is dé specialist in verlichtingsoplossingen voor kerken, zowel voor binnen- als buitenverlichting.

Onze LED armaturen passen perfect, omdatze:

- > Eenvoudig te bedienen zijn
- > Flickervrij zijn, voor video-opnames
- > 1-op-1 te vervangen zijn met uw huidige installatie

Neem contact op voor een vrijblijvend adviesgesprek!

CLS LED

Bijsterhuizen 2523
6604 LM Wijchen
026 326 36 76
info@cls-led.com
www.cls-led.com



Ewaldenkerk Druten
Huisman Etech Experts B.V.



Jacobuskerk Renesse
JANS Lighting Design, Jeroen Jans | Gemeente Zierikzee

Ontwerp & fabricage van LED verlichting in Nederland sinds 2002

“

Een andere vakterm: domineekiller

Orgelducking

De forse geluidsinstallatie staat in de consistoriekamer en wordt bediend vanuit de kostersbank, met een vast bekabeling, of via een tablet en draadloos vanaf een andere plaats in de kerk. Voor het beeld is rechts achterin een onopvallende regieruimte voor streamen en beamen ingericht, op de plaats van een kerkbank. Als deze niet wordt gebruikt, zakken twee beeldschermen met een liftje in de tafel.

De installatie heeft ook de optie ‘orgelducking’: microfoons worden automatisch uitgeschakeld als het orgel speelt. Zo wordt voorkomen dat de kerkgangers horen hoe vals of zuiver de predikant mee zingt. Ravenshorst kent ook een andere vakterm voor deze voorziening: domineekiller.



Links Thomas Ravenshorst, rechts Chris Nieuwenhuize

Duizend mensen bij het koffieconcert

De exploitatie van de kerk loopt als een trein, aldus Van den Bos en Nieuwenhuize. Een groot bannerscherm op het kruispunt voor de kerk kondigt de evenementen aan.

Dat varieert van de kerkdienst voor de komende zondag, ‘Ontmoet de Koning’, tot aan ‘Tribute to MTV Unplugged XL’, met 1.200 bezoekers. Een groot succes zijn de maandelijkse koffieconcerten van Wouter Harbers. Hij organiseert ze ook op veertien andere locaties. De kerk vult zich stevast met 1.000 aandachtige, veelal oudere bezoekers. Toegang: vrije gift, er wordt ruim gegeven. Tijdens het jaarlijkse Royal Light Festival biedt de kerk ruimte aan een lichtinstallatie. Dit jaar waren alle muren en het gewelf projectieruimte voor spectaculaire bewegende beelden: er liepen watervallen over de muren. Deze zomer liep zelfs de route van de jaarlijkse Apeldoornse Wandelvierdaagse door de kerk. Een andere ‘huurder’, voor een verlaagd tarief, is de plaatselijke Gereformeerde

Bondsgemeente. Deze beschikt over een eigen kerkgebouw, de Eben Haezerkerk, en gebruikt de Grote Kerk af en toe voor grotere kerkdiensten zoals de installatie van een nieuwe predikant of een doopdienst. Of, zoals eind september, voor het afscheid van de secretaris van het landelijke Bondsbestuur, Apeldoornse Pieter Vergunst. Om dit multifunctionele gebruik te realiseren is er tegen de kerk aan een prachtig toilet- en ontvangstgebouw verzezen, ontworpen door Van Hoogevest. In de kerk zelf zijn twee brede, onopvallende uitgiftebalies gemaakt. Het aandeel horeca binnen de exploitatie is van wezenlijk belang. Het was niet moeilijk om voor deze ingrepen tijdig de benodigde vergunningen te krijgen. Er is in de afgelopen tien jaar circa een miljoen euro geïnvesteerd in het verbeteren van de exploitatiemogelijkheden. Naast de kerkzaal verhuurt de Stichting in het naastgelegen Gebouw Irene een grote en kleine zaal, een vergaderruimte en het Pleinhuis.

De Drie Ranken: meten loont

Backstage AV voerde nog een bijzondere klus uit in 055: in de nieuwgebouwde kerk van De Drie Ranken, in de Apeldoornse wijk De Maten. Ravenshorst: “Voor de aanschaf van de nieuwe installatie waren geen metingen en testen uitgevoerd. Een lokale aanbieder, met weinig ervaring in kerken, leverde de installatie. Dat werkte niet goed, de spraakverstaanbaarheid was zo slecht, dat er iets moest gebeuren. Om te beginnen voerde Het Geluidburo metingen uit.” Het bleek nodig om de oorspronkelijke installatie te verwijderen. Backstage AV, eerder in de race bij de eerste selectie, maakte op basis van het uitgebrachte rapport van Het Geluidburo een nieuw plan en voerde het uit, installeren en afstemmen. Het geluid is nu dik voor elkaar. Ravenshorst: “Onderzoek en een adviesrapport kunnen aan de voorkant kosten met zich meebrengen, maar zijn wel degelijk van belang en leveren uiteindelijk onder aan de streep financieel voordeel op.

Gemeente: www.grotekerkapeldoorn.nl
Installatie: www.backstageav.nl
Architect: www.vanhoogevest.nl



Een goede toekomst voor uw kerkgebouw?

Dat is onze uitdaging!

Het bezit van kerkelijk onroerend goed kan ingewikkelde en emotionele vragen opleveren. Sluiten de kerkgebouwen nog aan bij de wijze waarop u kerk wilt zijn? Soms zijn verkoop, een alternatieve bestemming of ontwikkeling van vastgoed een oplossing. Onze ervaren rentmeesters adviseren, bemiddelen bij aan- en verkoop en taxeren kerkgebouwen en ander kerkelijk vastgoed. Wat kunnen zij voor u betekenen?

Uw rentmeester en makelaar in kerkelijk onroerend goed

KKG Adviseurs
Rentmeesters & Makelaars
SilasGroep.nl/kkg-adviseurs
T 085 - 890 21 10

KKG Adviseurs is onderdeel van de Silas Groep

ontwerpen & maken

Bijenhof
meubelmakers



KERKBANKEN, KERKSTOLEN & LITURGISCHE MEUBELEN



bijenhof.nl
E info@bijenhof.nl

Varsselseweg 3
7255 NN Hengelo (gld)
T 0575 55 12 16

Twaalf dagen werk per raam

De glas-in-lood ramen van de Utrechtse Singelkerk waren toe aan een grondige opknappbeurt. In een omvangrijk project renoveerde Atelier Domstad alle ramen en intussen gingen de kerkdiensten door.

Tekst: **Annelies Buit** | Beeld: **Singelkerk**

Toen Monumentenwacht enkele jaren geleden de Utrechtse Singelkerk inspecteerde, bleek dat de glas-in-lood ramen oud en versleten waren. Het ijzeren frame, waarin de ramen hangen, roestte en zette uit. Glas werd weggedrukt en brak soms.

Voor de Singelkerk gold dit voor alle ramen: de grote glas-in-lood ramen aan beide zijden van de kerkzaal en een roosvenster aan de kopse kant, goed voor het merendeel van het licht in de zaal. Er moest dus gerenoveerd worden. “Een behoorlijke klus,” vertelt Wilhelm van Eeken, voorzitter van de Commissie van Beheer van de Singelkerk.

Kit verdwijnt

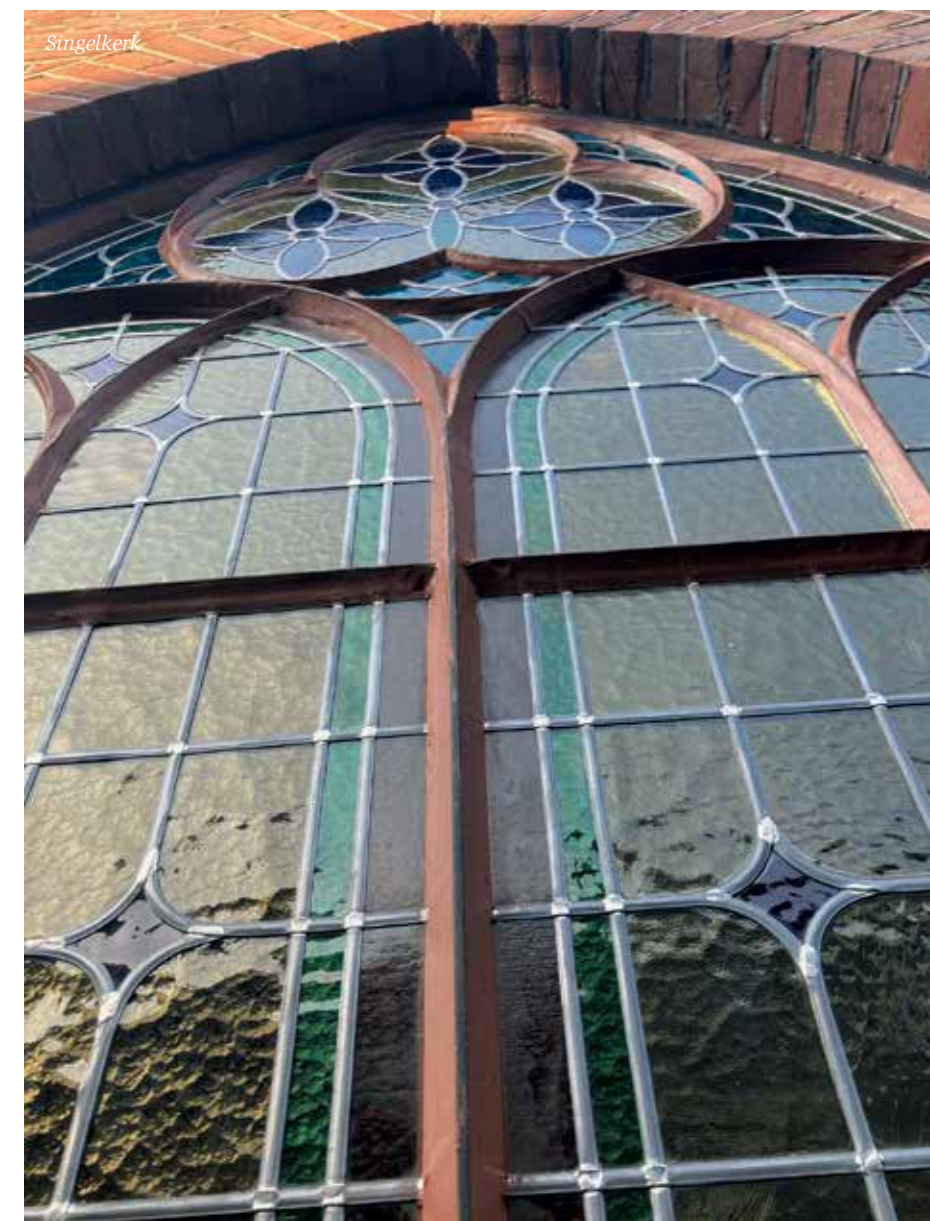
Er werd een bouwkundig adviseur ingeschakeld, een aannemer aangetrokken en gezocht naar een gespecialiseerd bedrijf dat de renovatie kon uitvoeren. Dat werd Atelier Domstad. Eigenaren Richard Neumann en Sebastiaan Rietkerk waren allebei nauw betrokken bij het project. Rietkerk legt uit: “Het is heel logisch dat de Singelkerk last kreeg van roestende ramen. Glas-in-lood gaat ongeveer honderd jaar mee en de Singelkerk stamt uit 1893.”

Na zo’n tachtig tot honderd jaar verdwijnt de kit tussen het glas en het lood. Het geheel blijft niet langer water- en winddicht. Er loopt water in het lood, waardoor het uitzet en de ruitjes bol of hol worden of kapot gaan.

648 panelen

Bij de Singelkerk was het water ook het ijzeren frame om de ramen ingelopen. Rietkerk: “IJzer kan tot vijf keer in volume toenemen bij roest. Als je dat niet behandelt, kan het de muren van je gebouw beschadigen. Dat komt veel voor bij kerken.”

In mei 2023 startte Atelier Domstad met de restauratie. Rietkerk: “22 ramen met in totaal 648 glas in lood panelen. 13.608 stukjes glas.” Naast de restauratie van het glas, werden de ijzeren frames behandeld tegen roest. Het project duurde anderhalf jaar en werd eind 2024 afgerond. ➤




Hoe klinkt dit in de kerk?

het geluidBuro

voor akoestisch advies: www.janbril.nl | www.geluidburo.nl

Tussen de steigers

Voor Van Eeken was het belangrijk dat tijdens de werkzaamheden de kerkdiensten en de kerkzaalverhuur doorgang konden vinden. Daarom werd het werk in vijf fasen uitgevoerd. Elk raam werd verwijderd, waarna het gat werd afgedicht met hout. De ramen werden niet allemaal tegelijk aangepakt, want dan zou de kerkzaal volledig donker zijn. Zo bleef er altijd voldoende licht om samenkomsten te organiseren. Buiten werden er steigers opgebouwd en ook in de kerkzaal moest gewerkt kunnen worden. Een verplaatsbare steiger, op planken boven een deel van de kerkbanken, maakte dit mogelijk. Door een rolsysteem kon de steiger eenvoudig van het ene raam naar het volgende worden verplaatst. Stofvrij werken was prioriteit. Afzuiging, ingepakte steigers en tijdelijke tentjes zorgden ervoor dat de kerkzaal zo schoon mogelijk bleef. Rond het orgel kwam een stoftent met een ritsdeur, zodat de organist gewoon kon begeleiden.

Vrijwilligers

De voorzieningen werden verzorgd door aannemer Van Schaik. Vrijwilligers van de Singelkerk pakten het schilder- en schoonmaakwerk op. Zowel Van Eeken als Rietkerk prijzen de samenwerking tussen de Singelkerk, bouwkundig adviesbureau Rijkning en de aannemers Van Schaik en Domstad Atelier. Rietkerk: Rietkerk: “Het ging ongekend soepel. Iedereen hield zich aan de afspraken, en als het soms anders liep, werd iedereen meegenomen in het proces.” Van Eeken vult aan: “We namen de tijd om alles technisch goed door te spreken. Het kwam voor ons niet op een paar maanden aan. Daarom maakte Rijkning een planning waar we

ons comfortabel bij voelden, passend bij de capaciteitsplanning van Atelier Domstad.”

Glas-in-lood renoveren

In zijn Utrechtse atelier laat Rietkerk zien hoeveel werk er in zo’n renovatie gaat zitten. Voor elk raam worden eerst ter plekke talloze foto’s gemaakt: hoe zit het raam in elkaar, welke kleuren en vormen zijn er? “Je eindigt vaak met zo’n pak foto’s”, lacht Rietkerk, terwijl hij tussen zijn duim en wijsvinger zo’n 5 centimeter ruimte vrij laat. Vervolgens worden houten of kartonnen mallen gemaakt van de panelen, zodat die na restauratie weer precies passen. “Dat luistert heel nauw. Het is allemaal handwerk en kost veel tijd,” zegt Rietkerk.

Breuken

“

‘Al het lood werd vervangen en strak getrokken’

Pas daarna worden de ramen uit het gebouw gehaald en meegenomen naar het atelier. Daar worden ze volledig uit elkaar gehaald. Waar mogelijk wordt het originele glas hergebruikt; soms moet nieuw glas worden toegevoegd. Bij de Singelkerk betrof het een paar breuken. Voor gekleurd figuurglas dat niet meer wordt geproduceerd, gebruikte Rietkerk kathedraalglas als alternatief. “Je ziet er niets van, al blijft het jammer dat je niet exact hetzelfde glas kunt gebruiken,” zegt hij. Al het lood werd vervangen en strak getrokken. “Het lood is na jaren vaak

verzakt. De ramen bij de Singelkerk hebben veel rechte loodlijnen, verticaal en horizontaal. Die moeten haaks en gelijkmatig zijn, zodat het geheel rust geeft. Scheve lijnen zorgen voor onrust.” Het restauratieproces werd afgerond met kitten: de stopverf werd tussen glas en lood aangebracht, zodat de ramen weer water- en winddicht zijn. “Zo kunnen de ramen weer honderd jaar mee,” zegt Rietkerk lachend.

Golvend haar

Elke klus verschilt. De ramen van de Singelkerk zijn rechtlijnig en vrij eenvoudig. Andere kerken hebben ramen met figuren, complexe patronen of schilderijen. Op de werkbank van Atelier Domstad liggen panelen van de Utrechtse Mariakapel, met engelen en aureolen, waar elk stukje glas zorgvuldig is gebrandschilderd. Voor details - zoals golvend haar van een engel of stipjes op een gewaad - gebruikt Rietkerk verschillende penseelsoorten, van zacht marterhaar tot hard varkenshaar. Als glas-in-lood kunstenaar moet je van alles over glas weten, zegt Rietkerk. Maar er komt veel meer bij kijken: ‘We moeten ook verstand hebben van demontage en montage en allerlei andere materialen die het raam ondersteunen, zoals metaal, hout en steen.’ Ook de ijzeren frames rond de ramen van de Singelkerk werden door Atelier Domstad aangepakt. Het frame werd ter plekke schoongemaakt, geprimeerd en behandeld tegen roest.

Drie ton

Rietkerk schat dat een persoon gemiddeld twaalf dagen werk had per raam: demontage, restauratie, montage en het behandelen van het frame. De uren bepaalden dan ook het grootste



deel van de kosten van de restauratie. Het hele project kostte de Singelkerk ruim 300.000 euro. “Het geld bij elkaar krijgen was een project op zich,” vertelt Van Eeken. “We gebruikten eigen middelen, een legaat, vroegen subsidie aan en sloten een lening af.”

Isolatie en verduurzaming

Bij de Singelkerk schitteren de ramen inmiddels weer. Een openstaande vraag is nog: gaan we in verband met isolatie extra beglazing inzetten, zodat tocht en kou verminderen? Rietkerk merkt dat dit steeds vaker aan de orde is: “Met de stijgende energiekosten loont het om glas-in-lood ramen te isoleren. Voorzetbeglazing scheelt veel warmteverlies. En daarbij beschermt het je glas-in-lood.” Voorzetbeglazing wordt aan de buitenkant geplaatst. Het is ook mogelijk om te kiezen voor achterzetbeglazing, die wordt aan de binnenkant geplaatst en vaak gebruikt bij beschermde stadsgezichten. Van Eeken: “Omdat de Singelkerk een gemeentelijk monument is, staat de gemeente Utrecht voorzetbeglazing niet toe. We overwegen nu achterzetbeglazing.” Hoewel de buitenkant van een

kerk iets minder fraai kan ogen door voorzetbeglazing, is het vaak noodzakelijk voor duurzaamheid, vindt Rietkerk. “Het is een investering die je op lange termijn kosten kan besparen en een nieuwe restauratie misschien wel honderd jaar uitstelt.” Het spanningsveld tussen historische authenticiteit en moderne eisen zoals veiligheid en duurzaamheid is soms groot. “We werken nu aan de Stevenskerk in Nijmegen. Daar moeten de bronzen nokken van de ramen worden verwijderd om voorzetbeglazing te plaatsen. Je slijpt dan al die zevenhonderd jaar oude dingen eraf.” Een deel van de originele elementen wordt daar overigens wel behouden, en Atelier Domstad houdt logboeken bij om het werk voor het nageslacht vast te leggen. “Dan kunnen ze later zien: zo was het vroeger.”

Adviezen voor kerken

Voor facilitair beheerders en kerkrentmeesters is structureel onderhoud aan glas-in-lood ramen essentieel. Het glas zelf is onderhoudsvrij, maar de stopverf moet in de gaten worden gehouden en vervangen wanneer nodig.

Schilderwerk verdient regelmatig aandacht, ongeveer eens in de vijf jaar, zegt Rietkerk. Ook waarschuwt hij: “In de jaren ’70 zijn veel glas-in-lood ramen achter kunststof platen weggestopt. Maar dan kan het niet ademen en ventileren en wordt het glas dof, warm en statisch. Zo’n raam gaat dan veel korter mee. Zorg dat je in beeld hebt hoe de ramen in jouw kerk erbij staan en plan tijdig een reparatie.”

Voor kerken die energie willen besparen, is het slim ook naar de ramen te kijken. “De meeste warmte verlies je door de ramen. Voordat je infraroodpanelen gaat ophangen om de kerk te verwarmen, kijk eerst eens of je tocht en kou kunt verminderen met goede voorzetbeglazing.”

Gemeente: www.singelkerk.org
 Bouwkundig advies: www.rijking.nl
 Aannemer: www.bouwbedrijfvenschaik.nl
 Glas-in-lood: www.atelierdomstad.nl

Nu is het moment...

om uitvoering te geven aan de Kerkenvisie.

Nu de Kerkenvisies in veel gemeenten zijn afgerond is het tijd om plannen om te zetten naar de praktijk. Bij Klement Rentmeesters geloven we dat religieus erfgoed pas écht toekomst krijgt wanneer visie wordt omgezet in daden. Van herbestemming tot verduurzaming, van subsidie voor onderhoud of restauratie tot verkoop: wij begeleiden het hele proces. Niet alleen in advies, maar ook in de uitvoering. Met respect voor het karakter en de betekenis van deze bijzondere plekken geven wij de toekomst van religieus erfgoed opnieuw vorm.

Klement Rentmeesters.
Voor de toekomst van uw monument.

Want het leven na de Kerkenvisie bestaat uit keuzes, afstemming, draagvlak en concrete stappen. Onze kracht ligt in het verbinden van erfgoedwaarde aan nieuwe functies, waarbij behoud en ontwikkeling hand in hand gaan. Zo maken we samen ruimte voor de toekomst op plekken met historie. Hierdoor is de Kerkenvisie voor veel kerken geen einde van een tijdperk maar het begin van een nieuwe bestemming.

Vraag NU
subsidie aan voor
onderzoek naar
herbestemming!



Bel ons: 043 32 33 511 of ga naar

www.klement-rentmeesters.nl/religieuserfgoed

Vestiging Vught
Landgoed Muysers
Maurick 1, 5261 NA Vught

Vestiging Gulpen
Rijksweg 4, 6271 AE Gulpen

- Makelaardij
- Beheer en exploitatie
- Herbestemming en verduurzaming
- Restauratie en transformatie
- Groen erfgoed
- Subsidies
- Grondzaken



Scan de QR code of ga
naar bovenstaande URL

Kerkenbeheer actueel

Nieuwbouw in Kesteren



Aan de Terleedestraat in Kesteren verrees de afgelopen maanden de nieuwe kerk van de Gereformeerde Gemeente Kesteren. Naast de kerk komen een parkeerterrein, een basisschool en een appartementencomplex voor 60-plussers van deze gezindte.

De gemeente groeide snel en kerkte voorheen in Opheusden. Een onderzoek wees uit dat er voldoende draagvlak was voor nieuwbouw in Kesteren. Vier ondernemers besloten samen de locatie van 1,5 hectare aan te kopen. De kerk krijgt 1.500 zitplaatsen en kan via een bijgebouwde galerij groeien naar 1.750 kerkgangers. De bouw van de kerk, inclusief parkeerplaatsen, is begroot op 14,8 miljoen euro.

Naar verwachting wordt de kerk begin 2026 opgeleverd te krijgen. De voorzitter van de kerkenraad vertelt: “Alles bij elkaar is het een omvangrijk project. Daarbij zijn heel veel vrijwilligers die willen helpen om de bouw van de kerk zo snel mogelijk te laten verlopen. We hebben tal van commissies die eensgezind met elkaar optrekken. De offervaardigheid onder de kerkleden is groot en er zijn veel mensen die financieel willen bijdragen.

We zijn wel eens verwonderd over de grote saamhorigheid. Daar zijn we als kerkenraad erg dankbaar voor.”

Bron: www.src.fm

Stukjes Domtoren



Ruim een jaar geleden werd de restauratie van de Utrechtse Domtoren afgerond. Met het project ‘Van Dom tot steengoed’ krijgt het restmateriaal van de Dom een tweede leven. .

Tot half oktober waren er in tuincentrum Steck in Overvecht stukjes van het historische monument aan te schaffen. Het aangeboden restmateriaal varieerde van bijzondere ornamenten tot een stukje dak. Het ging weg voor prijzen tussen de 15 euro voor een daklei – dun natuursteen – en 3.000 euro voor een grote kruisbloem. Normaal gesproken zouden de resten van de jarenlange restauratie als afval zijn afgevoerd. Dankzij het initiatief ‘Van Dom tot Steengoed’, opgezet door Utrecht Marketing en Stichting Utrechts eigenDom, krijgen deze stukjes Dom nu een tweede leven. Via het circulaire project is het restmateriaal in de afgelopen jaren in diverse vormen verkocht om bij te dragen aan de financiering en het onderhoud van de nieuwe belichting van de Dom. Ander restmateriaal werd gebruikt bij de productie van circulaire bouwstenen voor de nieuwe woonwijken Merwede en Cartesius en kunstwerken in de openbare ruimte en producten die in de Winkel van Utrecht worden verkocht. In verschillende Utrechtse huishoudens ligt een voormalige daklei, dat nu dienst doet als kaasplankje.

Bron: De Utrechtse Internet Courant

Groningse Lutherzaal



De crowdfunding voor de restauratie van de Lutherzaal aan de Haddingestraat in Groningen is geslaagd. In totaal is 102 procent van het benodigde geldbedrag opgehaald.

Voor de restauratie was € 12.500,- nodig. In totaal doneerden 220 gulle gevers een bedrag van € 12.775,-. Met het opgehaalde geld is de antieke vloer in het Lutherzaaltje hersteld en werd duurzame en sfeervolle verlichting aangebracht. De crowdfunding begon afgelopen zomer. Bij de actie konden er verschillende bedragen gedoneerd worden, waartegenover een tegenprestatie stond. Wie 75 euro of meer zou doneren, kreeg een kaartje voor het concert van de wereldberoemde tenor Marco Beasley of een privé-rondleiding met een muzikale verrassing in de Lutherse kerk. De Lutherzaal werd in 1925 gebouwd in opdracht van de Vrijzinnig Lutherse Vereniging als verenigingslokaal. Het bevindt zich schuin achter de Lutherse Kerk en is daarmee verbonden via een portaal. Het gebouw is ontworpen door de Groninger architecten Kazemier & Tonkens, die zich lieten inspireren door de Amsterdamse School.

De Lutherzaal is de laatste decennia veelvuldig gebruikt voor onder andere muziekreperties, uitvoeringen, danslessen, vergaderingen, yoga, congressen en diners. Het gebouw vervult een belangrijke rol in de samenleving. Eind oktober werd de ingebruikname gevierd met een minifestival.

Bron: Omroep Groningen

Tekst: Bastiaan van Soest

De Hero Plus voor Renkum-Heelsum

De Protestantse Gemeente Renkum-Heelsum verving kortgeleden de banken van het kerkgebouw. De kerkgangers zitten nu op eigentijdse stoelen. De Kerkenspecialist tekende voor de levering.

Wie het kerkgebouw De Bron binnenloopt, beleeft direct een verrassing. De oude en vertrouwde kerkbanken hebben plaatsgemaakt voor eigentijdse, kleurrijke stoelen die uitnodigen om plaats te nemen. Comfort en functionaliteit gaan hier hand in hand met een frisse en moderne uitstraling. De nieuwe stoelen vormen een belangrijk onderdeel van de ingrijpende verbouwing van dit gemeentelijk monument. Voor de levering mocht De Kerkenspecialist zorgdragen.

Brunner

Na een zorgvuldige selectie koos de gemeente voor de Hero Plus-stoelen van Brunner. Deze comfortabele, praktische en veilig koppelbare stoelen zijn uitgevoerd in drie stijlvolle stofkleuren, die samen zorgen voor een warme en eigentijdse sfeer in kerkgebouw De Bron.



De stoelen kenmerken zich door goed zitcomfort. Daarnaast biedt de Hero Plus een eenvoudige en voordelige oplossing voor veilig koppelen. Ook is het mogelijk om de stoelen hoog en recht te stapelen. Op zondag 25 september opende de Protestantse Gemeente Renkum-Heelsum het vernieuwde kerkgebouw.

 www.kerkstoelen.nl

Kerkdienstgemist & Donkey Mobile

Overnamenieuws in kerkenland: het bedrijf Donkey Mobile nam in oktober Kerkdienstgemist over. Het eerste gezamenlijke project is een feit: Donkey Echo.

Met de overname wordt Donkey Mobile het grootste christelijke techbedrijf van Nederland. Een bedrijf met een duidelijke missie: bouwen aan de digitale toekomst van de kerk. Gelovig, ambitieus en innovatief, aldus Donkey Mobile. De overname verenigt twee aanbieders voor kerkelijke technologie die elkaar goed aanvullen. Kerkdienstgemist, in 2004 opgericht door Klaas Jan Wierenga, groeide uit tot het platform waar Nederlandse kerken op vertrouwen voor streaming. Donkey Mobile, dat vijf jaar geleden voor het eerste een kerk-app lanceerde, bedient inmiddels bijna 600 klanten.

Preeksamenvatter

“Na 20 jaar bouwen aan Kerkdienstgemist is dit het perfecte moment voor een nieuwe fase,” zegt Klaas Jan Wierenga. “We hebben het fundament gelegd waarop nu verder gebouwd kan worden. De combinatie met Donkey Mobile's innovatiekracht en



Links Hendrik Wienen, rechts Klaas Jan Wierenga

onze technische stabiliteit creëert nieuwe mogelijkheden voor kerken in Nederland.” De doelstelling is om in 2030 meer dan 3.000 kerken in Nederland, Duitsland, België en Zwitserland te bedienen. Het eerste wapenfeit van de samenwerking bestaat uit de lancering van Donkey Echo, een automatische preeksamenvatter. De tool analyseert de gestreamde dienst en geeft er een samenvatting van in de kerk-app.

 www.kerkdienstgemist.nl

Donatus bereikt mijlpaal

Verzekeraar Donatus passeerde onlangs voor het eerst in het bijna 175-jarige bestaan van de organisatie de grens van 50 miljard euro verzekerde waarde.

Het heuglijke moment werd gevierd met het overhandigen van een cheque van 5.000 euro door de directie van Donatus aan Arie Stapper, directeur-bestuurder a.i. van Stadsherstel Den Haag. Deze organisatie zet zich in voor het herstel en behoud van het historische karakter van de stad. Stadsherstel Den Haag koopt en restaureert bedreigde monumenten en beeldbepalende panden en geeft ze een passende bestemming als woon- of werkruimte. Donatus is opgetogen dat Stadsherstel Den Haag de portefeuille van 50 panden bij Donatus in verzekering heeft gebracht, aldus directieleden Alphons van der Voorn en Rinke Eigenhuis: “Vier jaar na het bereiken van 40 miljard verzekerde waarde, kunnen we deze nieuwe mijlpaal vieren. Het bereiken van dit historische moment van 50 miljard verzekerde som onderstreept het belang van Donatus als beschermer van monumentaal en kerkelijk erfgoed. Daar zijn we trots op.”



Belangenbehartiging

Donatus Verzekeringen, opgericht in 1852, is een kerken- en monumentenverzekeraar. Het bedrijf heeft geen winstoogmerk. Het coöperatieve gedachtegoed en de belangenbehartiging van haar leden centraal staan centraal, aldus de verzekeraar.

 www.donatus.nl

Congres VKB Kerkrentmeesters

‘Het kerkgebouw’ staat centraal tijdens een gezamenlijk congres van VKB Kerkrentmeesters en de Kerkenbeurs, tijdens de Kerkenbeurs 2026.

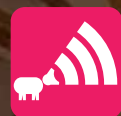
Duizenden kerkgebouwen zijn en blijven gewoon in gebruik als kerk. Wel is de verwachting dat het aantal kerkgebouwen jaarlijks afneemt met 100. Zijn deze kerkgebouwen in de komende jaren niet juist hard nodig om jonge mensen een plek van samenkomst te geven? Met een interactief programma met gastsprekers en een paneldiscussie zoeken VKB Kerkrentmeesters en Kerkenbeurs samen naar inspiratie én bieden zij een antwoord op de vraag: Hoe geven wij jonge generaties stem in de bestemming van het kerkgebouw? Welke behoeften hebben nieuwe generaties als het gaat om een plek om samen te vieren? Hoe zien zij de toekomst van het

kerkgebouw?

Korting

Het congres vindt plaats op vrijdag 20 maart 2026 in Expo Houten en begint om 09.30 uur. Deelnamekosten zijn € 45,- per persoon. Lezers van *Kerkmagazine* krijgen € 10,- korting met de kortingscode ‘KB26KM’. Na afloop van het congres kunnen deelnemers gratis de Kerkenbeurs bezoeken. Vooraf aanmelden via de website is verplicht.

 www.kerkenbeurs.nl



schaapsound

40
JAAR



Nicolaïkerk in Appingedam

NIEUW GELUID IN ROMANO-GOTISCHE NICOLAÏKERK APPINGEDAM

De Nicolaïkerk in Appingedam is een romanogotische hallenkerk, de grootste kerk in de Groninger Ommelanden en als Rijksmonument behorend tot de Top 100 van de Nederlandse UNESCO-monumenten. Recent heeft Schaapsound in deze prachtige kerk een nieuwe geluidsinstallatie gerealiseerd. Het hart van de installatie is een flexibel programmeerbare audioprocessor met gebruiksvriendelijke touchscreenbediening.

De toegepaste CXM kolomluidsprekers van Seis Akustik vallen mooi weg in het interieur maar des te opvallender is de heldere klank en het directe geluid waardoor het prettig luisteren is op alle zitplaatsen ondanks de uitdagende akoestiek!



Kerkgeluidsinstallaties | Presentatie/KerkTV | Akoestiek | Netwerk/wifi | Verlichting | Domotica

info@schaapsound.nl

Tel: 085 - 066 3333

Zwolle | Ridderkerk | Biezelinge

www.schaapsound.nl

Uw kerkvloer onze zorg

Met een persoonlijke aanpak en liefde voor ons vak gaan we voor hoge kwaliteit. Elke dag. Al sinds 1908.

- Restaureren en schuren van bestaande vloeren
- Nieuwe houten vloeren en pvc-vloeren



MAAK EEN AFSpraak OF KOM LANGS IN DE SHOWROOM



Het Vloerenhuis

Showroom

Watergoorweg 71
3861 MA Nijkerk

Contactgegevens

0341-353 772
www.hetvloerenhuis.nl

Onderdeel van:
KERKENPLATFORM.NL

OUDE GEBOUWEN NIEUWE TIJDEN?

- Kerkvisie
- Breder gebruik
- Herbestemming
- Afstoot
- Uitbreiding
- Nieuwe locatie
- Ander kerkelijk gebruik

KAder kerkadvies

Kampen | Rotterdam | 06 24491848 | info@kaader.nl | www.kaader.nl



VAN
HOOGVEST
ARCHITECTEN

STEVENSKERK NIJMEGEN

Foto's Thea van den Heuvel

VELLEMA
TORENUURWERKEN
Passie voor mens en techniek!

Vellema Torenuurwerken
Dé specialist op het gebied van onderhoud, reparatie, restauratie of vervanging van:

- ✓ Luidklokken, slaghamers, klepels en luidmotoren
- ✓ Wijzers, wijzerplaten en aandrijvingen
- ✓ (Led) verlichting op wijzers en wijzerplaten
- ✓ Monumentale uurwerken
- ✓ Automatisch gewichten-opwindsysteem
- ✓ Slingervangstelsel t.b.v. tijdcorrectie van monumentale uurwerken
- ✓ Moederklokken met DCF-ontvanger

Ook voor het verzorgen van periodieke smeer- en inspectiebeurten aan de klokken- en uurwerkinstallaties kunt u bij ons terecht

Vellema Torenuurwerken B.V.
 Grienedyk 48, 9074 AC Hallum
 0518-432299
 www.torenuurwerken.nl
 info@vellema.nl



de kerkstoelen.nl
erken specialist



kerkstoelen.nl
Tel. 0183 745353

Kerk met een verhaal

De kerk staat in brand

Van ver is op heel Walcheren de Lange Jan te zien. Wat voor Groningen de Martinatoren is, is voor Zeeland de Lange Jan.

Tekst: **Marco van de Wetering**

Op 17 mei 1940 werden de Nieuwe Kerk, Lange Jan en de naastgelegen abdij zwaar verwoest. Dat was het gevolg van een bombardement door de Duitse luchtmacht om het Nederlandse en Franse leger tot overgave te dwingen. Nederland had formeel gecapituleerd op 14 mei, maar dat gold niet voor de provincie Zeeland. Het bombardement verwoestte niet alleen de toren, de kerk en de abdij, maar ook het middeleeuwse stadhuis en een groot deel van de historische binnenstad.

Maan

Inwoners van Middelburg worden ook wel 'Maneblussers' genoemd. Dat heeft te maken met een keer dat er brand was in de Lange Jan. Althans, dat dacht men. Het verhaal gaat dat in de middeleeuwen een beschenken Middelburger 's nachts over straat liep, naar de torenklok van de Lange Jan keek en dacht dat die in brand stond. De brandweer werd gealarmeerd en wilde met behulp van brave burgers de brand gaan bestrijden. Toen kwam men erachter dat een volle, laagstaande maan in combinatie met nevel leidde tot het gezichtsbedrog van een brand.

Bier

Zo werden de Middelburgers het lachertje van het eiland Walcheren, of zelfs heel Zeeland. Waarschijnlijk is het verhaal apocrief. Met name Vlissingers konden (en kunnen nog

steeds) niet nalaten af en toe de spot te drijven met hun burens over de al dan niet waargebeurde blunder. Overigens wordt hetzelfde verhaal verteld over de Sint-Romboutstoren in het Belgische Mechelen. Volgens Wikipedia is dat een satire die in stand werd gehouden door rivaliserende Brusselnaren. Zowel in Mechelen als in Middelburg is de spotnaam maneblusser een geuzennaam geworden. De Belgen hebben er zelfs een bier naar vernoemd, met in het logo een brandweermannetje.

Twee kerken

Onderaan de Lange Jan doet zich nog een opvallend fenomeen voor. De toren staat feitelijk tussen twee kerken in, letterlijk en figuurlijk. Aan de westzijde bevindt zich de Nieuwe Kerk, aan de oostzijde de Koorkerk. Beiden zijn in gebruik bij de Protestantse Gemeente in Middelburg, maar er is een verschil. Het vrijzinnige deel slaat op zondag rechtsaf en maakt gebruik van de Koorkerk. Overige protestanten gaan naar links, de Nieuwe Kerk in.

Klimmen

De Middelburgse Lange Jan behoort tot de top 10 van hoogste kerkstorens in Nederland. De toren is 90,5 meter hoog. Voor een prachtig uitzicht over de historische binnenstad en het eiland Walcheren, is de toren te beklimmen. Precies 207 treden leiden naar

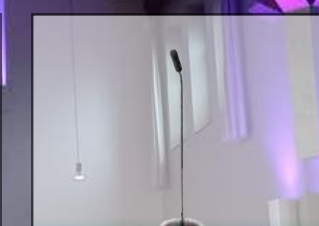


een geheel winddicht uitzichtpunt. Vanachter de ramen kan men bij helder weer zelfs het Belgische Zeebrugge zien liggen.

lumen solutions



Audio Acoustics

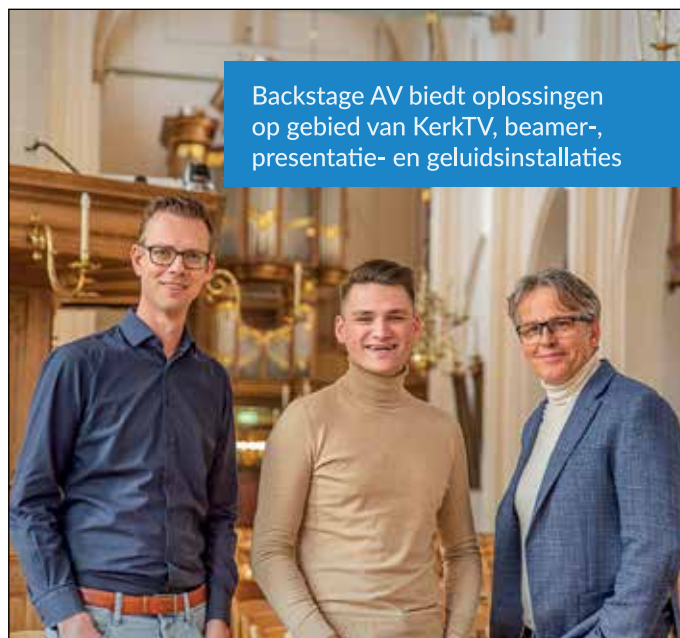
			
Sfeerverlichting	Eenvoudige ruimtebediening - voor Licht & Geluid		Microfonie
			
Spots	LED-verlichting	Luidsprekers	Slechthorende oplossingen

Advies, Ontwerp, Leveren, Installeren, Programmeren, Opleveren, Service

| Tel: +31 (0)88 77 22 777 | www.lumensolutions.nl | | Tel: +31 (0)88 007 66 66 | www.audioacoustics.nl |



Lange Jan: www.langejanmiddenburg.nl



Backstage AV biedt oplossingen op gebied van KerkTV, beamer-, presentatie- en geluidsinstallaties

Audiovisuele uitdagingen?
Wij helpen u graag!

038 750 2830
www.backstageav.nl

Backstage av
audiovisuele specialisten



**STERK IN
MONUMENTAAL
RESTAURATIE
WERK!**

**Heldoorn Restauraties
& Gevelwerken B.V.**

A Veldoven 19b
8271 RT IJsselmuiden
T +31 (0)38 - 355 78 79

www.voegbedrijfheldoorn.nl

Kerkennieuws

Arnhem

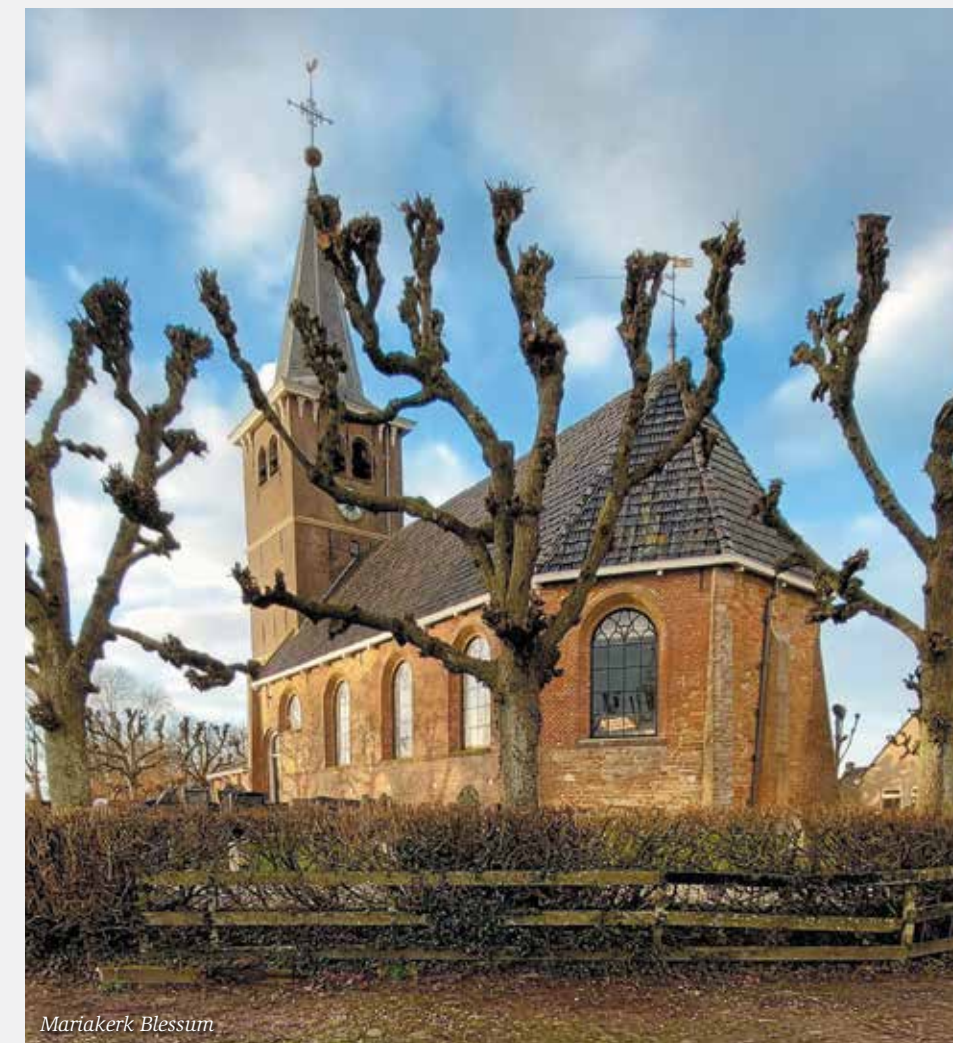
De rooms-katholieke St. Martinuskerk te Arnhem is gerenoveerd en verduurzaamd.

De kerk is dagelijks open voor bezoekers. Alle rooms-katholieke kerken in de Gelderse hoofdstad zijn gesloten, met uitzondering van de Martinus. De kerk hoopt op voldoende fondsen om ook het orgel aan te pakken.

Barneveld

In Barneveld wordt hard gewerkt aan het renovatie van een kerkzaal.

De Gereformeerde Gemeente van Barneveld-Centrum pakt, na een uitbreiding van haar zalencentrum, nu ook de kerkzaal aan. De kerkbanken worden vervangen en het luchtventilatiesysteem met warmtepompen wordt vernieuwd. De kerkzaal wordt in mei 2026 in gebruik genomen, als het werk volgens planning blijft lopen. Het zalencentrum wordt voor eind 2025 al in gebruik genomen. Voor de zondagse erediensten wijkt de gemeente tijdelijk uit naar de Adullamkerk van zuster gemeente Barneveld-Zuid.



Martakerk Blessum



Gereformeerde Gemeente Barneveld-Centrum

Blessum

In de Mariakerk in Blessum is onlangs een dorpshuiskamer geopend.

Samen met inwoners is dit concept uitgewerkt. De kerk is al sinds 1975 eigendom van de stichting Alde Fryske Tsjerken. Om de kerk deze nieuwe functie te geven, is flink verbouwd. Kerkbanken eruit of deels op wielen, een geëgaliseerde vloer, verduurzamingsmaatregelen en een opgeknapt weerhaan. De renovatie kostte

zo'n 250.000 euro, bekostigd door een legaat uit het dorp, bijdragen van donateurs, de burgerlijke gemeente, de provincie en andere fondsen. De kerk is alle dagen van het jaar open.

Breukelen

Het kerkgebouw van de Gereformeerde Gemeente in Nederland in Breukelen wordt verbouwd.

Belangrijkste bouwdoelen: verduurzaming en klimaatverbetering. Het gebouw, een pakhuis uit 1958, krijgt warmtepompen voor verwarming en koeling en ledverlichting. Ook komt er een vernieuwde galerij en een multifunctionele ruimte. In de kerkzaal zelf wordt ook het nodige aangepakt: een nieuwe geluidsinstallatie en vloerbedekking. De gemeente kerkt tijdelijk in een gebouw van de protestantse gemeente.

Den Bosch

De Lucaskerk in Den Bosch krijgt een herbestemming.

Het gebedshuis wordt een gezondheidscentrum. De laatste diensten zullen eind volgend jaar worden gehouden, zo meldt de regionale parochie. De parochie verkoopt meerdere gebouwen, om zo financieel gezond te blijven. De kerkelijke gemeente zoekt nog naar een plek om samen te komen.



Lucaskerk Den Bosch



DE JONG

PROJECT INRICHTERS

KANTOOR ZORG KERK

Bocksmeulen 35, Dokkum
www.dejongprojectinrichters.nl

Den Helder

De hersteld hervormde gemeente in Den Helder ondergaat een opknapbeurt.
Het gebouw krijgt nieuwe kozijnen, opnieuw gevoegd metselwerk en in de kerkzaal zelf komt een nieuwe vloer. Het kerkgebouw dateert van 1878. Bij het uitkomen van *Kerkmagazine* kerkt de gemeente weer in haar gebedshuis. De restauratie van het eeuwenoude pijporgel staat op de rol staat voor de komende jaren.



Doornenburg

De rooms-katholieke Sint-Martinuskerk in Doornenburg is onttrokken aan de eredienst.
De kerk was sinds 2015 al geen officiële vieringlocatie meer, het ontbrak de parochie aan vrijwilligers. Doornenburg ligt vlakbij Tiel.

Emmen

In de rooms-katholieke Sint-Franciscus-kerk in Emmen is onlangs de laatste eucharistieviering gehouden.
De kerk wordt door de parochie afgestoten en wordt verkocht, samen met de pastorie. Reden voor de sluiting is om de parochie financieel gezond te houden.

Fleringen

De voormalige rooms-katholieke kerk in Fleringen wordt een dorpshuis.
Het gebouw werd in 2023 aan de eredienst onttrokken. Naast de functie van dorpshuis herbergt het huis ook diverse ondernemers. Het dorpshuis in de gemeente Tubbergen moet komend voorjaar in gebruik zijn.

Lieren

De toren van de Gereformeerde kerk in Lieren staat in de steigers.
De leien van de toren, staand in de gemeente Apeldoorn, worden vervangen. De werkzaamheden worden in november afgerond. Het gebedshuis is gebouwd in 1934 en is nog steeds in gebruik.

Heeg

De kerk in Heeg is na een ingrijpende renovatie weer geopend.
De indeling van de kerk wijzigde, er kwam een nieuw liturgisch centrum en ook diverse technische installaties zijn vervangen. De indeling wijzigde van vaste banken naar losse stoelen. De kerk is een rijksmonument, gebouwd in 1840.

Hoeven

De rooms-katholieke Sint Jan de Doperkerk in Hoeven is verbouwd tot dorpshuis.
Het kerkgebouw in het Noord-Brabantse dorp is een rijksmonument. Het dorpshuis staat eigenlijk in de voormalige kerk, wat flinke duurzaamheidswinst oplevert. Het huis wordt intensief gebruikt door allerlei verenigingen en organisaties. Verschillende elementen uit de kerk hebben een plek gekregen in het dorpshuis.



Homoet

Het terpkerkje in Homoet is opgeknapt.
Het kerkje in het Betuwse dorp was aangetast door vocht, waardoor muren gingen scheuren. Dat is gerepareerd, alsmede het voegwerk. Ook is de kerk ontdaan van algen en ander vuil. Het gebouw dient voor het verenigingsleven van de hervormde gemeente Valburg-Homoet.

Huizen

De restauratie van de toren van de Oude Kerk in Huizen ligt stil.
Zo’n anderhalf jaar mag er niet gewerkt worden, omdat er een kolonie (dwerg-) vleermuizen in de toren zou wonen. Er vindt ecologisch onderzoek plaats, waarna mogelijk vervolgstappen nodig zijn. Tijdens de restauratie wordt voegwerk hersteld, metselwerk vervangen en de leien vernieuwd.

Maastricht

De rooms-katholieke Koepelkerk in Maastricht is weer in gebruik voor diensten.
De kerk werd afgelopen zomer door de gemeente Maastricht gesloten, er kwamen brokken tufsteen uit de gevel naar beneden. Diverse veiligheidsmaatregelen maken opening nu mogelijk. De kerk wordt ook

gebruikt door groepen Eritrees-orthodoxe en Oekraïense christenen. De kerk is een rijksmonument.

Markelo

De protestantse Martinuskerk in Markelo is weer in gebruik genomen.
Dit na een flinke verbouwing, met onder andere stoelen in plaats van kerkbanken. De kerk is nu beter inzetbaar voor allerlei activiteiten, zoals concerten, bijeenkomsten en tentoonstellingen. De kerk is nog steeds in gebruik voor wekelijkse erediensten. Naast verbouwen werd de kerk ook verduurzaamd, met isolatie, vloerverwarming en warmtepanelen.

Nunspeet

Een kerk in een autogarage? In Nunspeet kan het.
De hersteld hervormde gemeente te Nunspeet-Hulshorst komt sinds eind augustus samen in een pand van een autogarage in Nunspeet. Ook vindt hier het verenigingswerk op andere dagen van de week plaats.

Oosterwolde

De hervormde kerk in Oosterwolde wordt gerenoveerd.
In de kerk krijgen het rieten dak van het schip, de vloer en de kerkbanken een onderhoudsbeurt. Ook wordt het interieur geschilderd en metselwerk gevoegd waar nodig. De kerkgangers kunnen ondanks de verbouwing gewoon terecht voor de erediensten, alleen zingen ze tijdelijk bij een elektronisch orgel. Het pijporgel is ingepakt. Als het goed is, klinken de kerstliederen weer met het pijporgel, omdat de verbouwing dan klaar is. Het gebouw dateert uit 1845.

Oostkapelle

Oostkapelle is een kerk armer, de protestantse Zionskerk is gesloopt.
In plaats van de kerk verrijst een nieuwbouwwijkje. Het kerkgebouw dateert uit 1984, binnen 30 jaar is het gebouw nu ten prooi gevallen aan de sloophamer. De protestantse gemeente komt nu nog samen in de eeuwenoude Dorpskerk van het Zeeuwse dorp.

Utrecht

Het beiaard van de rooms-katholieke Gerardus Majellakerk in Utrecht klinkt weer.
Het klokkenspel was sinds 1980 onbespeelbaar, vanwege verwaarlozing. Dankzij een familie, die het beiaard ook geschonken heeft in de jaren 50, kon nu restauratie plaatsvinden.

Utrecht

Baptistengemeente De Rank in Utrecht heeft weer een gebouw.
Een voormalig uitvaartcentrum in de wijk Overvecht doet dienst als kerkgebouw. De gemeente kerkte in een kleine kapel elders in de stad, maar dat gebouw was te klein geworden. Daarna begon een zwerftocht door de stad op zoek naar een nieuwe plek.



Werkendam

De Gereformeerde Gemeente in Werkendam krijgt een gerenoveerd kerkgebouw.
De kerkzaal krijgt een nieuw ventilatiesysteem, vloerverwarming en een grote schilderbeurt.

Na de kerkzaal volgt het zalencomplex. De gemeente kerkt tot en met eind 2025 in twee andere kerkgebouwen. In beide gebouwen zullen elke zondag twee diensten plaatsvinden. De gemeente telt zo’n 1750 leden.

Wildervank

De restauratie van de Grote Kerk in Wildervank is voltooid.
De grote kerkvensters met glas-in-lood zijn hersteld, dakgoten en loodconstructies vervangen en houtwerk gerepareerd. Het houtwerk en de deuren van de kerk (in gebruik sinds 1911) kregen een schilderbeurt. De restauratie is mogelijk gemaakt dankzij rijks- en provinciale subsidies. De Grote Kerk is in gebruik bij de lokale protestantse gemeente.

Woudenberg

De hersteld hervormde gemeente (HHG) in Woudenberg breidt haar kerkgebouw uit.
Er komen bijna 400 zitplaatsen bij in de kerkzaal, er komt een grote ontvangsthal en twee extra zalen. In de kerkzaal komt een galerij die voor de extra zitplaatsen zorgt. De gemeente is de afgelopen jaren flink gegroeid, waardoor twee diensten op zondagmorgen nodig zijn.

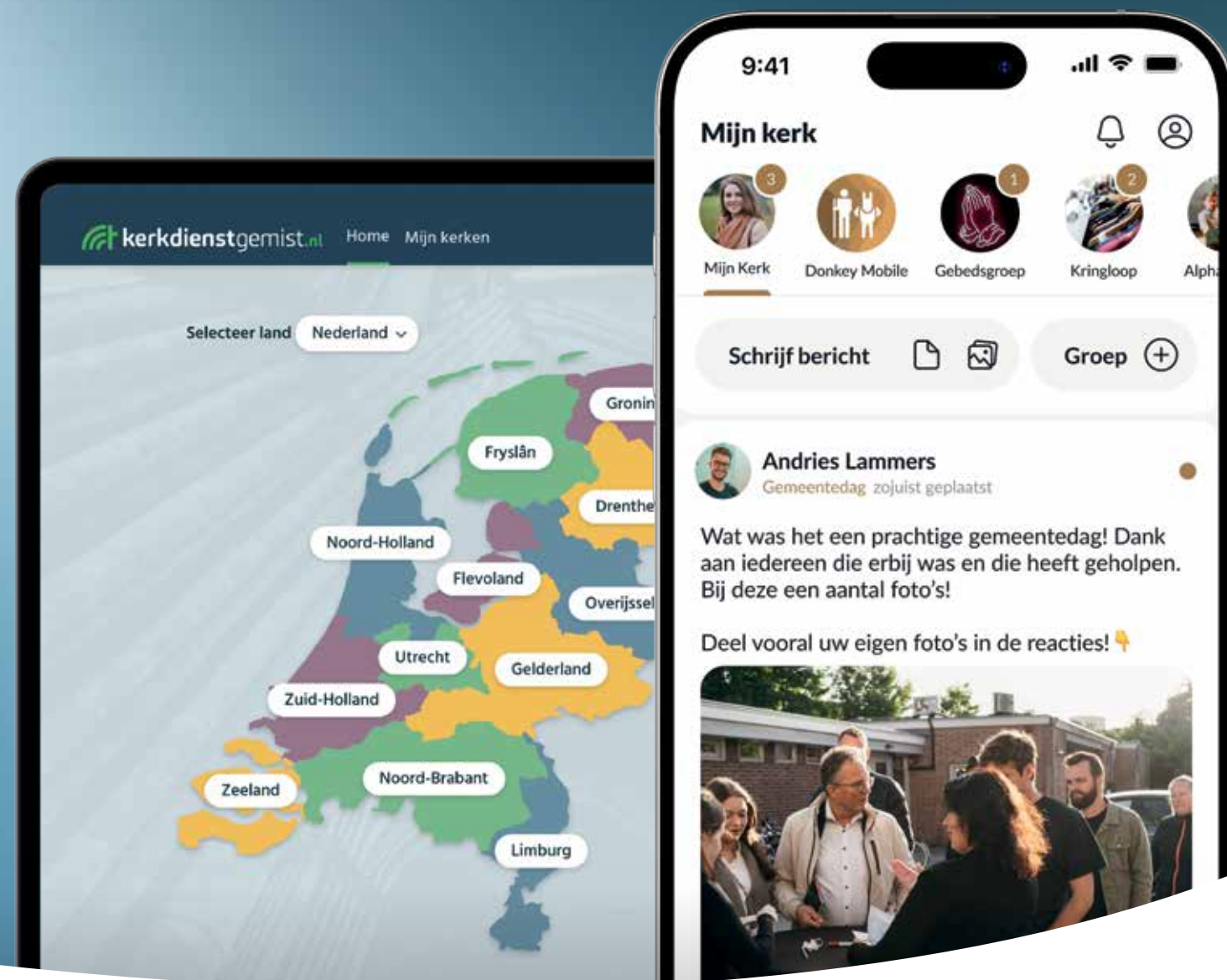
Zeewolde

De gemeente Zeewolde koopt het lokale kerkcentrum.
Het wordt verbouwd naar een maatschappelijk centrum, met ruimtes voor allerlei (religieuze) activiteiten. Een deel van het pand is langjarig verhuurd aan kerkelijke gemeentes uit Zeewolde. Doel van het pand is ontmoeting faciliteren. De gemeenteraad stemde in juli met dertien tegen drie stemmen in met een krediet van 1,3 miljoen euro voor de aankoop van Open Haven en een investeringskrediet van 9,9 miljoen euro voor de verbouwing.

Voor deze rubriek maakt Kerkmagazine dankbaar gebruik van allerlei schriftelijke en digitale bronnen. Hieronder zijn het Reformatorisch Dagblad, diverse regionale kranten (via Google alerts), Facebookpagina Nederlands religieus erfgoed, Stichting Alde Fryske Tsjerken, Stichting Oude Groninger Kerken, Stichting Oude Gelderse Kerken en websites van plaatselijke gemeenten, parochies en kerken. Uw tips zijn welkom op redactie@kerkmagazine.nl



MONUMENTALE RAMEN • (KERK)RAMEN • BUITENDEUREN • BINNENDEUREN



Wij geloven in de toekomst van de kerk

Donkey Mobile en Kerkdienstgemist bouwen samen verder
aan het digitale thuis van uw gemeente.

GROTE KERK

LOENEN A/D VECHT



PRODUCT: CURVY MET GESTOFFEERDE ZITTING - FOTOGRAFIE: MAARTEN BOOTSMA

Kerken hebben vandaag de dag niet enkel een religieuze functie. Ze worden ook ingezet voor culturele, maatschappelijke en kunsthistorische evenementen. Wij adviseren u graag bij uw keuze voor meubilair tijdens alle waardevolle momenten in uw kerk.

casala

showroom
Rolweg 10
4104 AV Culemborg
0345 51 73 88
info@casala.com

WWW.CASALA.COM